

ALEVİ-BEKTAŞI MİRAC SÖYLEMİNDEN CEMİN SİMGESEL TEMSİLLERİNE HAKK'IN BİRLİK BİLİNCİ

Derya SÜMER*

Özet

Alevi ve Bektaşî olarak tanımlanan insanların birbirlerini Alevi-Bektaşî kültürünün oluşumunda farklı görmedikleri önemli unsur Miraç söylemidir. Bu birliktelikten yola çıkan çalışma, iki toplumun zihinlerinde asırlardır oluşturdukları imgede Miraç olayının Alevi ve Bektaşî toplumuna yansımaları, Alevilerin Cem, Bektaşîlerin ise Ayn-ül-cem şeklinde dile getirmeyi seçtikleri inanışlarının öğretilerindeki yolun birliği anlayışından açıklamayı seçmiştir. Aralarında usûl bakımından çok az farkların olduğu; varılmak istenen yerin ise her iki öğretide de hep aynı olduğu gözlemlenmiştir: Can'ın ölmeden evvel ölüp Hakk'ın birliğinin bilincine ulaşabilmesi. Alevi ve Bektaşîlerin yürüttükleri usûllerin Ehlibeyt'ten kaldığına inanılır. Bu bakımdan, Alevi ve Bektaşî toplumunda Ehlibeyt'ten kaldığına inanılan on iki hizmete, erkâna değinilmeden, giriş bölümünde Türklerin İslamiyet, Ehlibeyt ve yakınları arasında oluşturduğu bağın açıklığa kavuşturulması gerekiyordu. Nitekim Alevilik ve Bektaşîlik kavramları çerçevesindeki genel bağlam, ortak bir yola yani Hakk, Muhammed, Ali'nin birliğinde, Ehlibeyt'in yolunda ulaşılacak istenen kültürün köklü inancını, İslam anlayışı içerisinde sergilemektedir. Bazı kesimlerin, aralarında büyük bir fark olduğunu göstermesi şeklinde oluşturdukları algının veya fikrin dışında bu makale, iki öğretinin ortak paydasında bütünleştirdiği, asırlardır Miraç söylemi üzerinden imgelediği Cem anlayışındaki temsilleri, tasavvufî anlatım ve anlamlandırmalarının aralığında Hakk'ın birlik bilinci ilkesiyle açıklamaya çalışmıştır. Makalede bu durumu açıklığa kavuşturmaya ve irdelemeye çalışırken Sünnî öğretinin Miraç söylemi ile Alevi-Bektaşî öğretisinin Miraç söylemi arasındaki farklardan yola çıkılmış, özellikle Alevi-Bektaşî Miraç söyleminden imgelenen Cem ve Hakk'ın birlik bilinci anlayışının açıklığa kavuşturulması adına bu birlikteliğin amacı içinde çalışma boyunca Alevi ve Bektaşîler için yerleri doldurulamaz öngörülen ozanların deyişleri devam ettirilen öğretinin temsil alanlarını yaratma biçimleri ve aktarımı açısından anlamlandırmalar esnasında dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk Dini, Kâinat, Diyalektik Bilgi, Zıtlar Âlemi, Tasavvuf, Miraç Söylemi, Birlik Bilinci, Cem, Hakk-Muhammed-Ali, Ehlibeyt, On İki İmam Anlayışı, Alevilik, Bektaşîlik

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, deryasmr@gmail.com

ALEVI-BEKTASHI ASCENSION DISCOURSE CONSCIOUSNESS OF HAKK'S UNITY IN SYMBOLIC REPRESENTATIONS OF CEM

Abstract

The most important factor on which people who are defined as Alevi and Bektashi do not see each other different during the constitution of Alevi-Bektashi culture is Ascension. Ascension discourse is one of the most important glues that sticks Alevi-Bektashi community together in their distinctive culture. Set out of this togetherness, this study attempts to explain the reflection of Ascension onto Alevi and Bektashi community in the image that two communities created in their minds for centuries by the comprehension of unity of the road in doctrine by which the Alevis prefer to express as Cem and Bektash is as Ayn-ül-cem. Each doctrines have too little differences in terms of procedure and it is observed that the final destination in both doctrines are always the same: Can (life, human life) has to reach the consciousness of Hakk's (God) unity by dying before death. It is believed that Alevi-Bektashi methods on Cem worship descended from Ehlibeyt. In this regard, it was necessary to clarify the bond formed by Turks between Islam, Ehlibeyt and their relatives in the introduction before referring the twelve services and rules within Cem worship. Thus, the general context around Alevi-Bektashi concepts exhibits the deep-rooted belief of the culture in Islamic understanding. This culture tried to reach a common road which is the unity of Hakk, Muhammad and Ali, the Ehlibeyt's way. Indeed, the general context besides the perception or the opinion formed by some sectors as if there is a big difference amongst, this article aims to reflect the representations of Cem understanding which were imagined by two doctrines integrating Ascension discourse on common denominator by means of sufist expressions and meanings of Alevi-Bektashi belief [for centuries. While trying to explore and to disclose this situation, the article sets out of the differences on Ascension discourse between Sunnite doctrine and Alevi-Bektashi doctrine and meanings within the consciousness of Hakk's unity are given by poets within the purpose of this togetherness is drawn throughout the study.

Keywords: Old Turkish Religion, Cosmos, Dialectical Information, Cosmos of Opposites, Sufism, Mirac (Ascension) Discourse , Unity Consciousness, Cem, Hakk-Muhammed-Ali, Ehlibeyt, Understanding of Twelve Imams, Alevism, Bektashism

Giriş

Türklerin din olarak İslamiyet'i seçmeleri doğal ve kolay bir süreçte gerçekleşmemiştir. Tarihi verilere göre, Türklerin boylar halinde Müslüman olmaları sekizinci yüzyıldan onuncu yüzyılın sonuna kadar işleyen bir süreçtir. Bu durumun sebeplerini ekonomik ve toplumsal koşullarda çoğaltabileceğimiz gibi en genel anlamda, Arap ve Türk orduları arasında geçen savaşlar önemli bir kırılma noktası olarak gösterilir. Emevilerin, Türklere savaştan sonra dahi uygulamaktan kaçınmadığı yaptırımlar, Türklerin toplum yapısına, yaşam tarzına

baskıcı ve zorlayıcı gelmiş, uyguladıkları siyaset ile müdahaleler, Türkleri Emeviler genelinde Araplardan ve İslamiyet'ten uzak tutmuştur.

Sürekli bir şekilde Türklerin Araplar ile iletişimi, Hz. Ömer'in hilafet döneminde yaşanmıştır. Bu dönemde Arap orduları ile Türkler arasında şiddetli savaşlar gerçekleşmiştir. Müslüman orduları Ceyhun nehrinin ötesine geçememiş, bu durum Muaviye zamanına kadar sürmüştür (Sofuoğlu, İlhan, 1997: 79). Muaviye döneminde Türk topluluklarına yönelik akınlar yeniden başladığında 705 yılına kadar devam eden savaşlar sonunda Buhara, Semerkand gibi önemli Türk yerleşim birimleri Arapların eline geçmiştir (Sofuoğlu, İlhan, 1997: 80). Türk beldelerini ele geçirmek için yapılan kanlı baskın ve savaşlar sonunda Muaviye başkanlığındaki İslamiyet'e Türkler sıcak bakmamış, özellikle Muaviye'nin Arap ırkçılığına dayalı Türkleri İslamlaştırma siyaseti, Türkistan halkına hiç cazip gelmemiştir. 705-715 yıllarında Emevi halifesi Velid bin Abdülmelik'in Horasan valiliğine atadığı Kuteybe bin Müslim, Maveraunnehir'in tamamını zapt etmiş, Türkistan halkını çoluk çocuk demeden kılıçtan geçirmiştir. Yaşanılan bu ve buna benzer olaylar, Türk halkında, Emevi saltanatına karşı derin bir nefret uyandırmıştır (Altınok, 2001: 205; Sofuoğlu, İlhan, 1997: 80).

Türklerin Emevi saltanatına karşı duyduğu nefret ve boyun eğmeme geleneği, Ehlibeyt tarafından da yaşanmıştır. Irak Kerbelâ'da, Hz. Hüseyin'in Muaviye'nin oğlu Yezid tarafından verilen emir ile 681 yılında şehit edilmesi bu nefreti ve Emevilerden farklı İslam anlayışı özelliklerini Türkler ve Ehlibeyt beraberliğinde gün yüzüne çıkarmıştır. Horasan bölgesindeki halkın Emevi zulmünü ve Emevi anlayışındaki İslamiyet'i onaylamaması, Ehlibeyt taraftarlarını, Irak bölgesinden Horasan bölgesine yönlendirmeye yardımcı olmuş ve evlilikler yoluyla da bu iki halkın kaynaşmasını sağlamıştır. Bu bölgelerde yaşamaya başlayan Ehlibeyt yakınları, Türkler ile kız alıp vermişler, Emeviler'den farklı olarak dedeleri Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin açtığı yolda hilafetin sağlanması adına gerçek İslam'ın ve Kuran'ın özünü, halka açıklamaya çalışmışlardır. Kırılmaların başladığı anlayış ile Ehlibeyt'in karşı durduğu hilafet yerine saltanat anlayışının Muaviye özelinde Emeviler ile bağımlı, Ali Bulaç şu şekilde belirtmektedir:

“Hz. Ali Peygamberin saf geleneğini sürdürüyordu: (1) Sivil bir toplum; (2) siyasal iktidarın seçimle işbaşına gelmesi ve (3) eşitlikçi bölüşüm. Muaviye, İslam'ın siyasal ve sosyal tarihinde hatta kültüründe çok önemli bir kırılma meydana getirdi. Birincisi kurumlaşmış bir devlet çıkardı ortaya. Bunu da büyük ölçüde Bizans'tan ödünç aldı. Seçimi devre dışı bıraktı... Merkezi ve otoriter bir siyasal modele yöneldi. Muhalefet hakkına karşı çıktı. Böylece, hilafetin yerine saltanatı ikame etmiş oldu. Büyük tepkiler geldi... O güne kadar resmi din görüşü yoktu. İnsanlar dini görüşlerinde özgürdü. Devlet bu yorumlar karşısında taraf değildi. Muaviye, resmi din görüşüne dayanarak, iktidarına dini (kutsal / tartışılmaz) bir meşruiyet kazandırmaya çalıştı. Devlet yönetimi böylece teokratikleşmeye, gücünü, kaynağını ve otoritesini Allah'tan almaya başladı. Oysa, yönetici, doğrusu – yanlışlığı ile insandır. Doğruları desteklenir yanlışları düzeltilir” (akt. Güvenç, 1994: 244).

Emevilerin yukarıdaki İslam ve yönetim anlayışına yönelik mücadelenin takipçisi Hz. Hüseyin'in ardından, Abdullah bin Zübeyr ve ondan sonra İmam Zeyd olmuştur.

İmam Zeyd'den zülme karşı direniş anlayışını devralan bir diğer Ehlîbeyt yakını ise İmam Zeyd'in oğlu İmam Yahya'dır. Emevi iktidarına karşı İmam Zeyd gibi başkaldırması İmam Yahya'nın da üzerine kuvvet gönderilerek, dedesi Hz. Hüseyin ve babası gibi öldürülmesinin yolunu açmıştır. Hz. Hüseyin'in kesilen başı gibi İmam Yahya'nın da başı kesilerek öldürülür. İmam'ın kesilen başı Şam'a gönderilmiş, 743 yılında bedeninin geri kalanı da halka ibret olması amacıyla Cüzcan'daki meydana asılmıştır. Yaşananlar Türkler ile Ehlîbeyt yakınlarının daha da kaynaşmasına ön ayak olmuştur. Özellikle,

“Bu olaydan sonra Emevi zulmünden iyice bunalan Hz. Peygamberin diğer akrabaları da kurtuluşu Türkistan'a ve Türklerin yanına göçmekte buldular. Hz. Peygamberin evlatlarının haksız yere Emevilerce öldürülmüş olması bu kırimda arta kalanlarının da perişan bir vaziyette göç ederek aralarına sığınmaları Türklerin Ehlîbeyt'e muhabbetini daha da kuvvetlendirmiştir. Çünkü Türkler, Emeviler'in Arap ırkçılığına dayalı siyasal İslamcılığına karşı Ehlîbeyt'in sevgi ve hoşgörüye dayanan iman prensiplerini seviyorlar ve benimsiyorlardı” (Antınok, 2001: 207).

Yaşanan olayların ardından, Hz. Muhammed'in amca soyundan gelen Abbasoğulları, Türk Ebu Müslim'i Emevilere karşı propaganda yapmak için Türklerin arasına yollamıştır. Ebu Müslim'in babası Horasanlı Esed, Ehlîbeyt taraftarı olduğu için Emeviler tarafından Ebu Müslim üç yaşındayken şehit edilmiş, annesinin gözlerine de mil çekilmiştir. Emevi saltanatına karşı özelinde bu nefreti yaşayan Ebu Müslim ile 17 Mayıs 747'de parolaları giydikleri siyah elbiseler olan Ehlîbeyt taraftarı Türkler, Ebu Müslim'in etrafında örgütlenmişler ve bu topluluk tarafından gerçekleştirilen isyanlarla Emevi hanedanı ortadan kaldırılmıştır (Altınok, 2001: 208). Ehlîbeyt ve Türkler arasında öteden beri var olan iyi ilişkiler, İmam Ali Rıza'nın sekizinci İmam olarak benimsenmesi ve veliaht tayiniyle doruk noktasına ulaşmıştır. Bu iki topluluğu dikkatle izleyen Abbasi halifeleri, Ehlîbeyt'ten İmam Naki'yi de -Ali Naki olarak bilinen onuncu İmam- Samarra'ya getirtirler ve çoğunluğu Türk asker ve komutanlardan oluşan bölgeye yerleştirirler. İmamlar, Kuran'ın Türkçe anlamını, Hz. Peygamberin sünnetini, İslam'ın temel prensiplerini sade bir dille Türklerle anlatmışlardır. Sevgi ve saygıya dayalı bu birliktelik sonucu, Türkler on birinci İmam Hasan'a Asker (bizden) şeklinde hitap etmişlerdir (Altınok, 2001: 210).

Horasan bölgesindeki Türkler din esaslarını Ehlîbeyt'in eşitlik, hoşgörü ve muhabbete dayalı yorumundan almışlar, Peygamberin önderliğinde, Hz. Ali ve evlatlarının İslam anlayışını benimseyip kabul etmişlerdir. Bu gelişmeler neticesinde Türkler eski dinleri Şamanizmden oba oba, oymak oymak İslamiyet'e geçmiştir. Özellikle bilineni, 960 yılında Karahanlı Türk Hakanı Saltuk Buğra Han'ın himayesinde 200 çadırılık bir Türkmen kitlesinin toplu olarak Müslüman olmasıdır. Altınok'a göre, Türk kavimleri arasında, Türkmenlerin ilk Müslüman olan topluluk olması, Oğuz sözcüğünün zaman içinde Türkmen (2001: 210) olarak anılmasının sebebinde de teşkil eder. İslamlaşma sürecini Ehlîbeyt imamlarının öncülüğünde devam ettiren Türklerin bir bölümü, Semerkand'a bağlı Matürîd kasabasında yetişmiş Türk bir aileye mensup İmam Ebu Maturîdî'nin akli bilgileri ile yine bir Türk aileye mensup olan Ehlîbeyt'ten İmam Azam Ebu Hanîfe'nin fıkını benimsemiştir. Bu ekolden ve soydan gelen Ahmed Yesevi'de Hz. Ali ve Ehlîbeyt'ten yana olmuştur. Tercihini Hz. Ali ve Ehlîbeyt'ten

yana yapan ve Türkistan tasavvuf okulunda yetişen Ahmed Yesevi'nin Vahdet-i Vücuda dayalı tasavvuf anlayışı (Altınok, 2001: 211), yetiştirdiği Türkler arasında benimsenmiş ve Yesevi dergâhı döneminin önemli büyük eğitim kurumları arasında yer almıştır. Bu kurumun ışığından feyz alan Hacı Bektaş Veli Horasan'dan 13. yüzyılda, Anadolu'ya gelmiş, Ehlibeyt'in yolunu halka Türkçe anlatmış, yetiştirdiği öğrenciler aracılığıyla da öğretinin yaşam tarzı, geniş halk kitlelerine aktarılmış ve günümüze kadar varlık alanını yaşıtmıştır.

Ehlibeyt olarak anılan Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin'i içine alan Hz. Muhammed'in yakınları, Alevi olsun Sünni olsun Müslümanların büyük çoğunluğu tarafından sevilir ve sayılır. Fakat bunlara Alevi denilmez. "Alevilik, sadece Ali'yi ve Ehl-i Beyt'i sevmeyi değil, bunun yanında belli inançların tümüne sahip olmayı ve Alevilik kurallarına uymayı kapsar. Bu anlamdaki Alevilik belirtileri, Hz. Muhammed'in hayatında başlamıştır" (Yaman, 2004: 55). Sonrasında zulümler karşısında doğru olan İslam anlayışı adına, büyük mücadeleler eşliğinde, Türkler ve Ehlibeyt yakınları tarafından sürdürülmüştür. Alevilerin İslam içindeki yeri "dini İslam, kitabı Kuran, Allah'a kul, Muhammed'e ümmet, Hz. Ali'ye talip, Ehl-i Beyt'in yolunu süren, yani Kuran'ı ve İslam'ı Hz. Ali gibi anlayan ve On İki İmamlar gibi bu inancı, sürdürenlerdir" (Saygı, 2007: 109). Bektaşilik de Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'da öğretiyi yaydığı yapıyı esas alır. Bu inanç sistemindeki erkânları benimseyerek "tarikata katılanlara, Hacı Bektaş Veli'nin "Bektaş" lakabından esinlenerek "Bektaşî" adı verilmiştir. Bektaşî de Alevi de eline -yurduna- , diline -lisanına- ve beline -soyuna- sahip olma felsefesini benimsemiş bir biçimde yol ve erkân süren kimse demektir (Saygı, 2007: 117). Alevilik ve Bektaşilik kültür ve inanç yapısını, topluma dil üzerinden aktarmış, kültür yapısında oluşturduğu temel inançlarını On İki İmam'ın temsil ettiği anlayışa dayandırmıştır. Alevi ve Bektaşilerin On iki İmamları, 1- İmam Ali, 2- İmam Hasan, 3- İmam Hüseyin, 4- İmam Zeynelabidin, 5- İmam Muhammed Bakır, 6- İmam Cafer-i Sadık, 7- İmam Musa Kâzım, 8- İmam Ali Rıza, 9- İmam Muhammed Taki, 10- İmam Ali Naki, 11- İmam Hasan Askeri, 12- İmam Mehdi'dir. Alevi inanç önderleri olan Alevi dedeleri genellikle soylarının yedinci İmam Musa Kâzım ile sekizinci İmam Ali Rıza'dan geldiğine inanmaktadırlar.

Anadolu'daki seyitler yani Alevi Dedeleri Hz. Ali'nin Kerbela'da katledilen oğlu İmam Hüseyin'in hayatta kalan oğlu İmam Zeynel Abidin'in soyundan geldiklerine inanmışlardır. Bu duruma etken özellikle ellerindeki şecereleri ve Emeviler döneminin baskı ve zulmünden kaçan Peygamber soyunun ve taraftarlarının, Horasan bölgesi - Kuzeydoğu İran, Kuzey Afganistan ve Güney Türkmenistan'ı içine alan, doğuda Ceyhun ırmağına dayanan, Maverâünnehir yani Seyhun (Siriderya) ve Ceyhun (Amuderya) nehirleri arası - ile Azerbaycan bölgesine göç etmesi ve bu bölgelerde Türkler arasında kalarak kız alıp vermeleri sonucunda gelişen Türkleşmeleridir (Saltık, 2010: 190). Zamanla Horasan bölgesinden, Moğol baskısı nedeniyle, Anadolu'ya sığınan bazı Türk boyları, Ehlibeyt yolunun anlayışını beraberlerinde getirmişlerdir. Ehlibeyt'e olan sevgi ve bağlılıklarını unutmayan Türkmen halkın bir bölümü özellikle soy olarak seyitlik anlayışını devam ettirmiştir.

Bektaşî örgütlenme yapısından farklı olarak Alevi dedelik kurumunun soya tabi olan yapısı, Türklerin Orta Asya'daki eski kültür kalıplarını korudukları şamanist gelenekle bir

takım özdeşlikler barındırmaktadır. Burada çalışma özelinde belirtilmesi gereken iki husustan biri Şaman olmak için seyitlik gibi soyun belirleyici olduğu ve Anadolu'ya gelmeden önce Türklerin eski kültür ve inanç yapıları çerçevesinde anlamakta zorlanmadıkları şaman ve İslami yoldaki tasavvufi parçalanma ile Miraç anlayışıdır. İnanışa ve yaşanılmış deneyimlere göre şaman olacak birey küçük yaşlarda belli olmaktadır. İçine kapanık, az konuşan, olgun bir davranış özelliği sergileyen şaman adayı kendi halinde sürekli bir tefekkür hali yaşarcasına düşüncelidir. Acı ile en üst noktaya varan parçalanmayı, vücudu ve bilinci ile idrak eden şaman vücudu ve bilinci ile ölmeden evvel ölecek şaman olma evrimini tamamlar ve insanlık durumundan, ruhlar âlemine geçebilecek kapasiteye erer. Oradan aldığı Tanrısal bilgiler ile halkı aydınlatır, yol gösterir (Korkmaz, 2009: 14). Horasan bölgesinde Türklere yol gösteren İmam Cafer Sadık'ın Ahdi'nde de çile ile ölmeden evvel ölmek mevcuttur. Bu anlayış çerçevesindeki İslam'ın tasavvufi anlayışına bağlı kalan Türkler şaman yaradılış tasarımındaki parçalanmada, yani ölmeden dirilme tasarımı, her şaman gibi tasavvufi ya da mistik parçalanma anlamında bu deneyime "aydınlanmaya" inanmaktadır:

"*Tasavvufi parçalanma* ile şaman ruhça temizlenmiştir; bedeni güçlenmiş, daha iyi görme, işitme yetisi kazanmıştır: Ten gözünün yanında *can gözü* de açılmış, sırra ermiştir. Işık olmayan ışığın aydınlıyyla gördüğü için başkalarının görmediği görünmeyen *gizil nesneliği* görmeye başlamıştır. Bu tasarım *ölmeden evvel ölme* ya da yaşarken dirilme tasarımıdır"... Tasavvufi parçalanmadan çıkan şaman, rehberiyle eğitimine devam eder; göğe çıkmayı ve yerin altına inmeyi öğrenir. Şamanın göğe ya da yeraltına yaptığı yolculuk aslında *kendi bedeninde yaptığı yolculuktur*" (Korkmaz, 2009: 19-20-21). (Vurgular, yani italik yazım biçimi yazara aittir).

Yukarıdaki alıntıda belirtildiği gibi şamanın bedeninde yaşadığı tasavvufi parçalanma da "ulaşılacak istenen amaç, doğanın Tanrı'dan nasıl türediği ve doğada Tanrı'nın nasıl görüleceğidir" (Korkmaz, 2009: 27). Bu bakımdan şaman göğe ya da yeraltına yolculuklar yapar ve çevresindekilerden farklı olarak "can gözü" ile bedeninde yaptığı yolculuk sırasında çeşitli enstrümanların ritmi ve dans yardımıyla bedeninin ve bilincinin enerji boyutu, parçalanmayı yaşamamış insanlardan farklı bir biçimde değişir ve Tanrısal sırra bu esnada anlamlı erer. Anlayış İslami tasavvuf yolunda devam ettirilir. Can, "görünen ile yetinmez; görünende görünmeyeni arar; bütün çabası öze yöneliktir" (Korkmaz, 2009: 39). Tasavvuf kültüründe şamanın yukarıdaki deneyimi şu şekilde formüle edilmektedir:

"... *ten gözü-gönül gözü* bilgilendirme sürecinin *iki kanallı* olarak algılanır: Doğal ve kendiliğinden bir süreçte asıl olan *ten gözüyle* görmedir. İncelenen nesne *ten gözü*nden yitip matematik formüllere dönüştüğünde, yani *hiçliği oluşturma* hiç durumuna geldiğinde diyalektik bilgidir yoksun olanlar *hiç* göremediği için *maddenin yok olduğunu* sanır. Gönül gözü ya da düşünce gözünü işlevli kılanlar bu sanıyı yıkar ve zahirin/sonucun karşısına dönüşümü olarak algılanan ve *hiç/batın* olarak tanımlanan *gizil nesneliği* düşüncede görünüşe taşırlar; yani *düşüncede görmeye başlarlar*" (Korkmaz, 2009: 44). (İtalik yazım şekli yazara aittir).

Diyalektik bilgi ve zıtlar alemi sürecini özellikle ölmeden evvel ölmek ve Miraç söylemi öncesi belirtmek gereklidir. Tasavvufi inanışa göre kâinat ve içinde bulunan varlıklar

-özellikle insan- Tanrı'nın diyalektik formülünden yani zıtların birleşmesinden evrimini ve oluşumunu gerçekleştirmiş ve görünür kılınmıştır. İnsanın yaradılış itibarıyla beden olarak hem hayvani duygular olan nefsi, hem de gönlünde Rahmani kanaldan gelen yani Tanrısal öze dayalı bu ikilikleri taşıdığına inanılır. İkilikten birliğe asıl amaca ulaşmada bu bakımdan her canın ölmeden evvel ölmesi, yani bedenini yitirmeden Tanrısal bilgiye vâkıf olabilmek anlayışı, Eski Türk inanışları ile İslamiyet'in özünü Ehlîbeyt yakınlarından dinleyenler için yabancı gelmemiştir. Ahmet Yesevi Rahmani kanaldan gelen Tanrısal bilgiyi büyütme, olgun insan olmak ve bu döngüyü tamamlayabilmek adına dergâhında çile çekmiş, onun tasavvuf okulunda yetişen Hacı Bektaş Veli ve Horasan Erenleri de bu kanaldan beslenmiş ve insanlara yol göstermişlerdir. Maddî yapısal örgüsünde ilahî evrenselliğe ve Alevî-Bektaşî kültürüne bağlanan bu anlayış, bugün Hacibektaş ilçesinde adına Çilehane denilen Arafat dağındaki yer ile yine Hacı Bektaş Veli müzesinde bulunan çile odası gibi mekânlara yansımaktadır. Bu yapılar bile kendi başına Alevîlik ve Bektaşîliğin mekân-zaman ve iletişimsel örgütlenme biçimleri ile incelenebilecek bir diğer araştırma konusu olabilir; fakat biz burada son bir inanç unsurunun Türklere yabancı olmadığını bu makale özelinde belirtmeliyiz: Mîraç, Şamanların tanrısal bilgiye vakıf olabilmelerinin uzun ve çetrefilli yolunu sağlayan parçalanma, yani tasavvuftaki ölmeden evvel ölme anlayışında, seyahat ya da Alevî ve Bektaşîlerin genellikle seyahat yerine günümüzde "seyran" olarak belirttikleri hali, şamanlar İslamiyet öncesi dokuz masum arif kız ve delikanlı ile gerçekleştirdi. Göze çarpan hususlar, toplu bir ibadetin yaşanıyor olması ile şamanın yanında bulunanların ruhlarının ve günahlarının derecelerine göre muhtelif makamlarda (olah) kaldıkları inancıdır. Alevîlerin Cem ibadeti esnasında hizmet sahiplerinin dâra çekilmesi, daire oluşturup semaha kalkmaları, gönülden birbirlerine razı olmaları gibi unsurlardaki benzerlikler yadsınamaz.

Bu yolculuk sırasında, şamanların tasavvurlarına göre göklere Tanrı huzuruna, giden yolda birçok durak vardır. Yakut şamanları bu duraklara "olah", Altay Şamanları "puudak" demektedir. Şaman, ayın sırasında göklere çıkarken bu durakların her birinde özel ilahiler söyler (İnan, 2000: 102). Bu ilahilerin hiç biri yazılı değildir. Şamanın o anki bilincinden kaynağını bulmaktadır. "Şaman, kızları sol yanına, yiğitleri sağ yanına alıp halka teşkil eder" (İnan, 2000: 37). "Şaman böylece dokuz "olah"u geçerek ayısıtlar dergâhına ulaşır" (İnan, 2000: 38). Belirtilen unsurlar, Türklerin vâkıf olduğu eski anlayışlarının genelinde Ehlîbeyt yakınlarının anlattığı İslâm'ın özünden ve amacından çok da farklı değildir. Amaç özünde iyiliği benimsemiş yaşam anlayışında "arif" ve "masum" olanların ruhsal bakımdan Mîraç ile Tanrı'ya ve onun gönüllere yerleştirdiği bilgiye, ölmeden evvel ölüp yaratılan tüm insanlar için evrensel olduğuna inanılan birlik bilincine ulaşabilme yoludur.

Alevi-Bektaşî Miraç Söylemi

Allah aşkı sana ser-tac olsun
Her nefes paye-i miraç olsun
Hedefin çok alevli ışıltı olsun
Prof. Dr. Ali Nihat TARLAN

İslam düşüncesi içinde Alevilik-Sünnilik şeklinde oluşan inanç akımları arasında görüş ayrılıkları dile getirilir. “Bu kurumlardan birincisinin geliştirdiği düşünce akımı; genellikle, tasavvuf’tur. İslam felsefesinin yasal dayanağı ise Sünniliktir” (Eyüboğlu, 1989: 19). Alevilik, İslam dinini, tasavvufi anlayışla, Sünni inancın dışında yorumlamıştır. Kâmil ve erdemli insan yaratmayı amaçlayan öğretilerde korkuyu aşip sevgi ile Tanrı’ya yönelmek ile insanın özünde Tanrı’yı gören anlayış vardır. Yaradan ile yaratılan ikilisinden varlığın birliğine ulaşmayı İslam dinini özü ile algılayan ve tüm bunları Kırklar Cemi’nden yâdigâr İslamiyet içinde geliştiren bir inanç yapısı vardır (Saygı, 2007: 110).

Alevi ve Bektaşî öğretisinin inanışları, Miraçta adı geçen Kırklar’ın Hz. Ali’nin Pîr’liğinde Hz. Muhammed ile gerçekleştirdikleri muhabbetten kaynağını bulur. Bu anlayışı alan ve yayanlar ise: Hoca Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Şeyh Safî gibi ilk Türk tasavvuf ulularından oluşan Horasan Erenleri ve Rum (Anadolu) Erenleri’dir. Bu kişilerden sonra Abdal Musa Sultan, Seyyid Ali Sultan, Kaygusuz Sultan, Kul Himmet, Hatayi, Pir Sultan, Kul Veli ve Muhiddin Abdal gibi aynı zamanda Türk edebiyatçısı olan bu veliler Türk kabilelerine kendi dillerinde bu inanışı aktarmışlardır (Yaman, 2004:176). Balkanlara da götürülen öğretilerde taçlandırılan ve anlamlandırılan Miraç, Alevi ve Bektaşîler açısından Sünnî öğretinin Miraç’ı anlamlandırmaları ya da söylemlerinden farklıdır.

Miraç’ın nasıl olduğu hususunda Sünnî bilginler arasında farklı fikir ayrılıkları ve söylemler yer almaktadır. Bu farklılıkların başında Hz. Muhammed’in ruhen mi yoksa bedenlen mi Miraç’a çıktığı gibi farklılıklar temel sorunları ve soruları oluşturmaktadır. Alevi-Bektaşî kültürünce oluşturulan Miraç imgesi ise ruhen Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Kırklar adıyla anılan insanların toplu muhabbetinde Miraç’ın gerçekleştiğidir. Söylemler arasındaki farklılıklar belirginleştirmek amacıyla Sünnî âlimlerin kaynaklarınca derlenmiş Miraç için genel rivayetleri, “Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynaklar”ı adlı eserde, Marmara İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Hatice Kelpetin Arpağuş’tan (2001) şu şekilde aktarabiliriz:

Bu söylemlerden yazılı kayıtlara geçen ilki, Hz. Peygamber’in Kâbe’de yalnız ibadet halindeyken Ebu Cehil isimli şahsın yanına gelip, etrafında yardımcılarının olması gerektiğini söylemek suretiyle onunla alay ettiği yönündeki söylemdir. Kâbe’de duyduklarına üzülen Hz. Muhammed Hz. Ali’nin kız kardeşi Ümmühanî’nin evine gider ve başından geçenleri anlatır, Ümmühanî’de onu teselli eder. Ümmühanî’nin evinde yatsı namazından sonra uyku ile uyanıklık arasındayken Miraç hadisesi gerçekleşir. Bir başka söylemde geçen ise Hz. Muahammed’in Kâbe’nin Harem-i Şerif’inde veya Hatim’inde yatarken Miraca çıktığıdır

(2001: 177) Son aktarımda ise Allah bütün meleklerle ve gök ehline yaptıkları işleri bırakmalarını emreder. Cebrail'i de Hz. Muhammed'in yanına gönderir. Hz. Muhammed, "zümrüt leğende zezem suyu ile abdest alır, nurdan bir pelerin ve kemer kuşanır, başına kavuk konulur, göğsü melekler tarafından yarılr, maddi ve manevi kirlerden arındırılır. Cebrail onu Mekke dışına götürür... Burak üzerinde ya da Cebrail'in kanadında gökyüzüne doğru yolculuğa çıkar... Göğe yükselişi melekler tarafından kullanılan ve her basamağı değişik cevherden yapılmış, nitelikteki bir merdivenle olur... Cemal-i ilahi ile müşerref olur" (2001: 178).

Hakkında İslam âlimlerine göre gerçek anlatım bulunmayan Miraç'la ilgili mevzulardan bir kısmı ise şöyledir: Hz. Muhammed'in göğsünün melekler tarafından yarıldığı, içinin zemzemle yıkandığı, iman ile hikmetin bir kap ile göğsüne boşaltıldığı; Miraç'ta Hz. Muhammed'in peygamberlere namaz kıldırıldığı; Allah'ı görmesi; Arşa nalinla çıkması; Arşa nalinlarını çıkarmak istediğinde çıkarma diye bir ses işitmesi; Cebrail'in onu Sidretü'l Münteha'ya bırakması ve Allah Teâlâ ile arasında yaydan daha az mesafe kalması; Kabrini nur olarak görmesi; Yedinci semada iken Cebrail'in "Dur ya Muhammed rabbini namaz kılıyor" demesi; Cebrail'in ayrılmasıyla birlikte Hz. Muhammed'e yalnızlık hissi gelmesi ve semaların üzerinden Ebu Bekir'i görür gibi olması; Gök kapılarının birbiri ardına açılması, arşın, levhin, kalemin Sidretü'l Müntehanın maddi biçimlerinde tanıtılması (2001: 180–181).

Alevi ve Bektaşiler tarafından Miraç söyleminin kaynağını oluşturan bilgiler ise "Buyruk" adlı eserden kaynağını bulur. Aleviler arasında "İmam Cafer Buyruğu" ya da kısa adıyla "Buyruk" olarak anılan kitap, Alevi yaşam biçiminin ilkelerini içermesi ve genelde şiirsel öğretiye, geleneksel uygulamaya dayanan Aleviliğin, düz söz ile yazılmış sayılı kaynaklarından biri olarak kılavuz niteliğindedir. Yirmi beş yılını bu eseri anlamaya ve hazırlamaya adanmış Prof. Dr. Fuat Bozkurt "Buyruk"un (2006) içerik bakımından önemli olduğunu ve Ahmet Yesevi'nin Fakr-name'si ile benzerlikler taşıdığını belirtir.

Miraç'ın sözcük ve tasavvufi anlamlarını açıklamaya çalışan Bozkurt'a göre, Miraç sözcük olarak merdiven anlamında olup, Hz. Muhammed'in Tanrı katına çıkışını imgelemektedir. İnanışa göre Hz. Muhammed, Tanrı ile görüşmek üzere 619 yılının Recep ayının 27. günü ruhen göğe çıkmıştır. "Tasavvuf felsefesine göre, Tanrı'ya duyulan büyük sevgi insanı bu düzeye ulaştırabilir" (Bozkurt, 2006: 13). Hz. Muhammed'in sabah erken saatlerde Miraç'a gittiği ve yoluna bir aslanın çıktığı Buyruk'ta belirtilir. Aslan kükremeye başladığında bir ses "Ey Muhammed, yüzüğünü aslanın ağızına ver!" der (Bozkurt, 2006: 13). Muhammed söyleneni yapar ve yüzüğü aslanın ağızına verir. Aslan nişanı alınca sakinleşir ve Hz. Muhammed yoluna devam eder.

Hz. Muhammed, Miraç'tan dönerken şehirde bir kubbe görür ve yürüyüp onun kapısına varır. İçerde birileri sohbet ederken, Hz. Muhammed, içeri girmek için kapıyı vurur ve "Kimsin ne için geldin?" diye içerden bir ses gelir ve Hz. Muhammed "ben Peygamberim. Açın içeri gireyim. Erenlerin güzel yüzlerini göreyim" şeklinde karşılık verir. İçerden: "Bizim aramıza peygamber sığmaz. Var, peygamberliğini ümmetine yap" denilir (2006: 14).

Bunun üzerine Muhammed kapıdan çekilir ve tam gideceği sırada Tanrı'dan bir ses gelir: "Ey Muhammed o kapıya var" buyrulur. Tanrı'nın buyruğuyla Hz. Muhammed, yeniden kapıya varıp kapıyı çalar ve Hz. Muhammed: "Ben peygamberim. Açın, içeri gireyim, mübarek yüzlerinizi göreyim" der. İçerden: "Bizim aramıza peygamber sığmaz, ayrıca bize peygamber gerekli değil" denilir. Tanrı'nın elçisi, bu sözler üzerine tekrar geri döner ve oradan uzaklaşacağı sırada Tanrı yeniden buyurur: "Ey Muhammed, geri dön. Nereye gidiyorsun? Var, o kapıyı arala" Tanrı'nın elçisi yine o kapıya varıp, kapının tokmağını çalar. İçerden: "Kimsin?" şeklinde yine ses geldiğinde: "Yoktan var olmuş bir yoksul oğluyum. Sizi görmeye geldim, içeri girmeme izin var mı?" şeklinde karşılık verir ve kapı açılır. İçerdekiler: "Merhaba, hoş gelip uğur getirdin; gelişin kutlu olsun, ey kapılar açan" şeklinde karşılıyarak Hz. Muhammed'i içeri çağırırlar. Kırklar o mecliste oturmuş, aralarında muhabbet ediyorlardı (2006: 15).

H. Muhammed: "Kutsal kapı, hayırlar kapısı açıldı. Bismillahirrahmanirrahim diyerek, önce sağ ayağını içeri atıp o kapıdan içeri girdi. İçeride otuz dokuz inanmış can oturuyordu. Muhammed, bakınca bunların yirmi ikisinin er, on yedisinin bacı olduğunu gördü". "Muhammed peygamber geldi" diye gaptten bir ses gelir ve Muhammed'in içeri girmesi için inananlar ayağa kalkarlar. Hz. Ali de o meclistedir. Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin yanına oturmuş fakat onun Hz. Ali olduğunu anlamamıştır. Bu kişilerin kimler olduğunu merak eden Hz. Muhammed "size kim derler?" diye sorar. "Biz Kırklarız" yanıtını alınca "Peki, sizin ulunuz kim, küçüğünüz kim, ben anlayamadım" şeklinde sorar. Kırklar: "Bizim ulumuz da uludur. Küçüğümüz de uludur. Bizim kırkımız birdir, birimiz kırktır" diye karşılık verirler. Hz. Muhammed: "Ama biriniz eksik, o birinize ne oldu? şeklinde sorduğunda, Kırklar: "O birimiz Selman'dır, taşraya çıktı" derler ama Selman'ın da orada yanlarında olduğunu belirtirler (2006: 16).

H. Muhammed, Kırklardan bu durumun nasıl olduğunu göstermelerini istediğinde Hz. Ali kolunu uzatır ve Kırklardan biri "Destur" diyerek Hz. Ali'nin koluna bıçak vurur. Hz. Ali'nin kolundan kan akmaya başladığında, tüm Kırkların bileğinden kan akar. O anda penceren de bir damla kan girip ortaya akar. Bu kan, taşrada bulunan Selman'ın kolunun kanıdır. Sonra Kırklardan biri Hz. Ali'nin kolunu bağlar ve Kırkların tümünün kanı durur. O sırada Selman-ı Farisi de gelmiş ve bir üzüm tanesi getirmiştir. Kırklar bu üzümü alıp Hz. Muhammed'in önüne koyarlar: "Ey yoksullar hizmetkârı, bir hizmet et de bu üzüm tanesini bize paylaş" dediklerinde Hz. Muhammed nasıl yapacağı konusunda düşünceye dalar ve o anda Tanrı, Cebrail'e: "Sevgilim (Muhammed) zorda kaldı. Tez yetiş, cennetten bir nur tabak al, ilet. O üzümü bu tabak içinde ezip şerbet eylesin. Kırklara verip içirsin" şeklinde buyurur. Kırklar birden Hz. Muhammed'in önünde nurdan tabağın belirlediğini ve tabağın güneş gibi ışık verdiği görürler (2006: 17).

H. Muhammed, içinde ezip şerbet eylediği tabağı Kırkların önüne koyduğunda, "Kırklar o şerbetten içtiler. Tümük ilk yaratılıştaki gibi sarhoş oldular. Oturdıkları yerden ayağa kalktılar. Bir kez Ya Allah diyerek el ele verdiler. Üryan büryan semaha girdiler. Muhammed de bunlarla birlikte semaha girdi. Kırklar'ın semahı ilahi bir nur içinde sürdü.

Semah ederken Hz. Muhammed'in başından mübarek imamesi (sarığı) düştü. İmame kırk parça oldu. Kırklar'ın her biri bir parçasını aldı. O parçayı etek yapıp kuşandılar" Hz. Muhammed Kırklara pirlarını ve rehberlerini sorduğunda, Kırklar: "Pirimiz Şah-ı Merdan Ali'dir; kuşkusuz, tartışmasız ve rehberimiz, Cebrail Aleyhisselam'dır" derler. Bunun üzerine Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin orada olduğunu anlar, saygı ve sevgi ile eğilip, Hz. Ali'ye yer gösterir. Bu esnada, Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin parmağındaki nişan-ı mührü de görür (2006: 18).

Miraç Söyleminin Alevi-Bektaşî Tasavvufî Anlamlandırması

"Madde karanlığı akıl nuru ile; cehalet karanlığı
ilim nuru ile; nefis karanlığı marifet nuru ile;
gönül karanlığı aşk nuru ile aydınlanır"

Hacı Bektaş Veli

Alevî ve Bektaşî toplumu tarafından kabul edilen Miraç söylemi, Buyruğun dile getirdiği yukarıdaki genel söylem çerçevesinde oluşmuş ve ardından anlamlandırılmıştır. Söylem tektir ama zamanla Miraç olaylar zincirindeki anlamlar kişilerin bilinç yapılarının çeşitliliği gibi tasavvufî yorumlar ile yeniden üretilmiştir. Sünnî öğretinin üzerinde birlik kuramadığı beden ya da ruh yönünden gelişen yükselişte, asırlardır Alevî ve Bektaşî öğretisi Hz. Muhammed'in Miraç'ını ruhen gerçekleştirdiğini, bu seyrân ile Hakk'ın birlik bilincine yükseldiğini, kabul eder. Alevî ve Bektaşîler için Miraç'ın dış anlamdaki söylemi, Buyruktaki gibidir. Miraç'ın Buyruğun anlattığı bir dış anlamının yanında bir de iç anlamı vardır. Bektaşî dedebabası Bedri Noyan'a göre,

"Bu anlatımın iç anlamda anlatmak istediği şudur: Hakikat'a tümüyle ulaşma yolunda [olan] Hazret-i Muhammed ile Hz. Ali maddî anlamda karşılaşp ruhsal bakımdan birleşmişler ve Hakk'a birlikte, bir ruh [tin] olarak ulaşmışlardır. Başka bir deyişle Tanrı kendini bilmesi, sevmesi için Hazret-i Muhammed ve Hazret-i Ali suretlerinde ve kişiliklerinde (şahıslarında) tecelli etmiştir ki, onların ruhları birleşince, tekrar aranan Zat bulunmuş ve O'nunla tekrar birleşilmiş, bir olunmuştur" (2010: 27).

Hz. Ali ve Hz. Muhammed, varlığın ezeli ve ebedî cevherinin bilincine birlikte varır ve Hakikate ererler. Bu anlayışın izlerini Alevî-Bektaşî ozanlarında görürüz. Hatta sonraki anlayışta onlara göre "Tanrı'dan ilk tecelli eden şey... Muhammed ve Ali'nin nurudur" (Sarıkaya, 2009: 232–233). Hz. Âdem yaratılmadan önce parlayan nur Muhammed ve Ali'nindir. Evrimini ve dolaşımını tamamlayan nur en güzel örneğini ikisinde belirginleştirir ve Hakk'ın birliğini birleyen kanıt olan nur, ozanların bilincinde ve dilinde yaşar:

Hakk, Muhammed, Ali üçü bir nurdur
Söyleyen Muhammed, dinleyen Ali
Birisini Hakk bil üçü de birdir
Söyleyen Muhammed, dinleyen Ali
(Pir Sultan Abdal)

Daima fikrimde zikrin ya Muhammed ya Ali
Gönlümün evinde şükürün ya
Muhammed ya Ali
Tanyamaz kendi özün seni yakın
bilmeyen
Âlemin ayinesinin Ya Muhammed Ya Ali
(Hatayi)

Yol içinde yol ararsın
Yol Muhammed Ali'nindir
Yetmiş iki dil içinde
Dil Muhammed Ali'nindir

Söyleyir Pir Sultan'ım söyleyir
Hakkın birliğini birler
Doğmuş âlemlere parlar
Nur Muhammed Ali'nindir
(Pir Sultan Abdal) (Yaman, 2004: 76)

Hakk, Muhammed, Ali üçü de nurdur
Birini alma sen üçü de bir
Onların koyduğu bir doğru yoldur
Danıştı Muhammed böyle der Ali
(Hatayi)

Her sabah her sabah ötüşür kuşlar
Allah bir, Muhammed, Ali diyerek
Bülbüller gül için figane başlar
Allah Bir, Muhammed, Ali diyerek
(Kul Himmet) (Yaman, 2004: 122)

Sevdiğim Allah Bir, Muhammed, Ali
Üç güzel severim eli neylerim
Gülbangı çekilen Bektaş Veli
Daha senden gayrı kulu neylerim
(Kul Himmet) (Yaman, 2004: 54)

Kudret Kandilinde parlayıp duran
Muhammed Ali'nin nurudur va'llah
Zuhur edip küffar askerin kıran
Elinde Zülfikar Ali'dir b'illah
(Virani) (Dedekargınoğlu, 2008: 26)

Diğer ayrımlardan başlayarak Noyan'ın yukarıdaki açıklamasını değerlendirdiğimizde, Sünni Miraç söylemi, Kırklar, Kırklar Meclisi ya da Kırklar Meydanı ve Hz. Ali hakkında hiçbir bilgiye yer vermemiştir. Ancak yukarıda Hatice Kelpetin Arpaguş tarafından belirtilen -Allah'ı görmesi, Cebrail'in onu Sidretü'l Münteha'ya bırakması Allah Teâlâ ile arasında yandan daha az mesafe kalması, gök kapılarının birbiri ardına açılması, arşın, levhin, kalemin sidretü'l müntehanın maddi biçimlerinde tanıtılması, Hz. Muhammed'in göğsünün meleklar tarafından yarılması, içinin zemzemle yıkanması, iman ile hikmetin bir kap ile göğsüne boşaltılması, maddi ve manevi kirlerden arındırılması, nurdan bir pelerin ve kuşak kuşanması- aktarımlarından Alevi-Bektaşî öğretisinde yer alan Miraç'ın iç anlatımlarındaki benzeşimlerin bir kısmını gözlemleyebiliriz.

Alevi-Bektaşî tasavvufi yorumu göre varlığı varlık yapan gizli öz Tanrı'dır ve Tanrı bütün yaratılışı kuşatmaktadır. Hz. Ali'nin "İlim bir nokta idi, cahiller onu çoğalttılar" sözü gibi açıklamalarını yorumlayan Prof. Dr. Pakize Aytaç'a göre Şah-ı Velayet, yani Hz. Ali'nin burada mikrokozmosa gönderme yaptığı açıktır. Çünkü "mikro kozmos (insan), makro kozmosun (kâinatın) tüm surlarını içinde barındırır. Kısaca yukarıda nasılsa aşağıda da öyledir, yani Tanrı tüm ilmîni hem en büyük parçaya (kâinata) hem de en küçük parçaya (insana) aynı özenle yerleştirmiştir. Başka bir deyişle, Tanrı'nın ilmi insanda tecelli eder"

(Aytaç, 2008: 135). Bu anlayışa vâkıf olamayan, nokta olmasa varlığın da olamayacağını idrak edemez. Hâlbuki nokta:

“Tüm varlığın vücut bulduğu ezeli ve ebedi cevherdir, Tanrı'nın “zat mertebesi”, yani yaratılıştan önceki “hiçlik”tir. Orada bırakılan varlığın, düşüncesi bile yoktur; henüz evrenler yaratılmamış, yani **zıtlar âlemi** tezahür etmemiştir. Kısaca, Tanrı'nın kendi içinde, sadece kendini “bildiği”, bir “tek”lik halidir. İşte Hz. Ali'nin sözünü ettiği nokta, bu “tek”liktir. Varlık âlemi noktanın yani tekliğin kendini açığa vurmasından, daha doğrusu tezahür etmesinden meydana gelmiştir. Noktayı çoğaltan cahil ise, varlığın fışkırdığı noktayı (tekliği) değil, noktadan fışkıran çokluğu görür; sanki onların noktadan bağımsız bir vücudu varmış gibi!” (Aytaç, 2008:136). (Koyu renk vurgu makale yazarına aittir).

Diyalektik bağ ya da zıtlar âlemi olarak tanımlanan şeyin özündeki teklik, Alevi ve Bektaşiler arasında asırlardır dile getirilen “Sır” kavramıdır. Esat Korkmaz'ın bu bağa değindiği -önceki bölümde belirtilmişti- durum burada Mirac imgesi ile açıklığa çıkar. Alevi ve Bektaşi inancına göre bu sırı erişecek canın yolu acı dolu ve meşakkatlidir. Her şeyi, yolun sonundaki Hakk'ın birliği uğruna, ikrarıyla göze alıp yolundan dönmeyen can sırrına ulaşabilir; bu yoldaki bilincinden sapan can sırı vâkıf olamaz. Bu uğurda canın, belli anlayış esaslarını, ölmeden evvel ölmeyi yaşayabilmesi gerekmektedir. Bu anlayışı belirginleştirmek adına, XVII. yüzyılda yaşamış, Kul Nesimi'den aşağıdaki bilinci aktarmayı uygun görüyoruz. Kul Nesimi, 1404 tarihinde Bağdat'ta derisi yüzülerek öldürülen şair Seyyid Nesimi ile aynı adı taşımıştır (Güzel, 1999:407). Türk ozan Kul Nesimi, yukarıdaki anlayışı nefesinde şu şekilde dile getirmiştir:

Ger aslım sorarsan ben bir niyazım, Sabır ilmi derler yerden gelirim. Evvel katra idim, şimdi Hakk oldum, Arştaki kandilden, nurdan gelirim.	Teni sual etme, ten kuru tendir, Can anın içinde gevher-i kandir, Bu ilmin deryası bahr-i ummandır, Seri kal'eyleyen sırdan gelirim.
Ben Kalu Bela'da buldum izimi, Döndürmedim bir dem Haktan yüzümü, Ateş-i aşkına yaktım özümü, Halil İbrahim'le nardan gelirim.	Mansur ile varıp dara çekildim, Yusuf'la kul olup bile satıldım, Şam'da İsa ile göğe çekildim, Musa ile dahi Tûr'dan gelirim.
Sual eyler isen benim sırrımdan, Cümlemizi var eyledi varından, Yarattı Muhammed-Ali nurundan, Hak ile hak olan serden gelirim	Mahkemede sual sordu kadılar, Kitapların orta yere kodular, Sen bu ilmi kimden aldın dediler, Üstadımdan aldım, pirden gelirim.
Cebrail çırağı alır eline, Seyr etmeğe gider dostun iline, Hayranım şakıyan dudu diline, Rıdvan kapı açtı, şardan gelirim.	Nesimi'yim ikrarımla bileyim, Gerçek erenlerin kemter kuluyum, Ali bahçesinin gonca gülüyüm, Münkir münafiğe Haktan gelirim.

(Kul Nesimi) (Güzel, 1999:409).

Alevi ve Bektaşiler tarafından Miraç'ta adı geçen Kırklar, Pirlerinin Şah-ı Merdan Ali, rehberlerinin Cebrail olduğunu belirtmişlerdi. Bu anlatıdan çıkan görüşlere göre Mürşid yani aydınlıca Hz. Ali, Pir Hz. Muhammed, Rehber (yolgösterici) Cebrail'dir. Ancak Kırklar'ın Hz. Muhammed'in imamesini alıp etek ya da bele bağladıkları kuşak yapmaları, mürşidlik makamında Hz. Muhammed'i görenleri de oluşturmuştur. Hz. Muhammed'i rehber, Hz. Ali'yi Pir olarak anlatan anlayışta, Hz. Muhammed'in şeriat kapısının sahibi olarak rehberliği, kılavuzluğu; Hz. Ali'nin tarikat kapısının sahibi olarak mürşidliği kastedilmektedir (Sarıkaya, 2009: 235). Pir Sultan Abdal'a göre de şeriat yolunu Hz. Muhammed, tarikat yolunu da Hz. Ali açmıştır. Pir Sultan, bu yorumu sıkça tekrar eder: “Şeriat yolunu Muhammed açtı / Tarikat menziline Ali seçti” (Güzel: 1999: 368):

Muhammed dinidir bizim dinimiz	Ali ile Muhammed kurdu bu yolu
Tarikat altında geçer yolumuz	Mümine saçıldı tarikat gülü
Cibril-i Emin'dir hem rehberimiz	Bir ulu dergâhtır sürelim demi
Biz mü'miniz mürşidimiz Ali'dir	Ali ile Muhammed'in aşkına
(Pir Sultan Abdal) (Yaman, 2004: 175)	(Pir Sultan Abdal) (Güzel: 1999: 369)

Bektaşî dedebabası Doç. Dr. Bedri Noyan'a göre, Miraç'ta Hz. Muhammed'e Cebrail'in rehberlik (yolgöstericilik) ettiği kesindir;

“Fakat Cebrail O'nu Sidretü'l-münteha'da bıraktı ve “Daha ileri geçemem” dedi. Bunun açıklaması şudur. Cebrail akıl demektir. Akıl ise, maddede, vücutta bulunduğundan yine maddeye göre tefekkür edebilir, [yani madde ile ilgili düşünce üretebilir]. Bu nedenle akıl da bir bakıma maddidir. Maddi olduğu içinde sınırlıdır. İşte Hazret-i Muhammed seyrânını maddi aklının son sınırına dek yaptı. Fakat daha ileri gidemedi. Ancak daha ileri gitmek ve Hakikat'i tümüyle kavramak istiyordu. Bunu yapmak amacı ile aklını bırakıp ruhunu [tinsel varlığına] sarıldı ve ruh [tin] yolu ile kalp yoluyla, sevgi ve sezgi yolu ile seyrana başladı” (2010: 27).

Sünnî İslam alimlerince gerçek olmadığı düşünülen yukarıdaki sayfalarda Hatice Kelpetin Arpağuş tarafından belirtilen Hz. Muhammed'in Allah'ı görmesi, Cebrail'in onu Sidretü'l Münteha'ya bırakması Allah Teâlâ ile arasında yaydan daha az mesafe kalması gibi unsurlar, Bektaşî Noyan tarafından anlaşılmaktadır. Noyan'ın açıklaması sonucunda çıkarılacak sonuç, Noyan'ın yukarıda açıkladığı akıl ve kalp ikiliğini-zıtlığını Buyruk'ta Hz. Muhammed'in yaşadığı yönündeki anlatıdır. Miraç söyleminde Hz. Muhammed akılla Kırkların birliğini sorgulamış ardından sevgi ile birliği anda semah ile bulmuştu. Hz. Muhammed'in birlik bilincine yükselişi, belli bir yere kadar akli sayesinde sonrasında da kalp yolu olan sezgisi ve sevgisi ile gelişmiştir. Bu bakımlardan Alevi ve Bektaşiler için Miraç, benlikten vazgeçip Hakk'ın birliğine ve bilgisine kavuşmayı, ölmeden evvel ölecek Hakikate ermeyi, temsil etmektedir.

Miraç'ta Hz. Muhammed'in dünyevi makamlardan uzak olduğunu “Yoktan var olmuş bir yoksul oğlum” cümlesi açıklar. Bu düşünce silsilesi ve yaşam tarzı Alevi ve Bektaşiler için

bilinçlerinde asırlardır “fakir” kavramında temsil bulur. Alevi ve Bektaşiliğin Miraç’a yönelik tasavvufi bakışı Sünni öğretilerden farklıdır. Nitekim Hz. Muhammed’in yükselişini sağlayan bu yolu tutan bütün canlarında Hakk’ın birlik bilincine yükselişinin gerçekleşebileceği, Bedri Noyan tarafından şu şekilde belirtilir:

“Miraç keyfiyeti [olayı], kendi dereceleri ile oranlı olarak, ariflere, kâmilere de müyesserdir [vergili, yapılabilenendir]. Ama bunun gerçekleşme oranı, onların Hakikat biliminde edindikleri kazanımlara bağlıdır. Maddi-manevi bütün bilimlerden de amaç, böyle Tanrısal seyrana yapabilme kudretini kazanabilmemizdir. Bu da insanın varlığını ve yokluğunu aynı zamanda bilebilmekle ve bütün zerrelere kendi olduğunu görüp her şeyi, yani bütün varlığı o gözle görmekle olanaklıdır. Başka bir sözle kendi kendimizi her bir zerre olarak ve her bir zerrenin kendi bilgisi ve görüşüyle görmekle mümkündür. İşte ölmeye önce ölmek budur” (2010: 27–28).

“Bektaşilik-Alevilik, Tanrı’yı sevmenin gereği olarak onun kullarını sevmek inancını benimsemiştir” (Sümer, 2000: 145). Ancak burada unutulmaması gereken önemli hususu Hacı Bektaş Veli vurgulamış: “Âdem suretinde olan herkes, âdem değildir”, “insanın değeri yüreğinin ağırlığı kadar”dır. Yüreğinin ağırlığı Bir olmak olan bu bilincin Miraç söylencesindeki yeri “Bizim ulumuz da uludur. Küçüğümüz de uludur. Bizim kırkımız birdir, birimiz kırktır” ifadesinde temsil edilir.

Kırklar’ın, Selman’ın yanlarında olmasa da yanlarında olduğunu belirtmeleri, Hz. Muhammed’in şüphelerini arttırmış ve Hz. Muhammed onlardan bu durumu kanıtlamalarını istemişti. Sadece bir kişinin kolunun kesilmesi ile Kırkların hepsinin kolundan gelen kan, Hz. Muhammed’i şüphelerinden arındırmıştır. Gerekli cevapları bulan Hz. Muhammed, ardından nurdan güneş gibi parıldaayan bir tabak içinde üzüm tanesini ezmiş ve şerbet haline getirmiştir.

Yapılan bu hizmet sonunda şerbetten içenler, Buyruğun söylemine göre ilk yaratılıştaki gibi sarhoş olurlar. Sarhoşluk hali, Hz. Muhammed’in aklındaki zıtlıklardan -madde ile ilgili düşünce üretmesinden çıktığı anı- arınmasına yardımcı olan ve aklını devre dışı bırakan aşkla sezgisel seyrana dalmasını, vecd halini temsil etmektedir. Burada sır, fakirlik gibi Alevi-Bektaşî anlayışına göre dem kavramı devreye girer -bu kavram tasavvufta kademe kademe sadece tek bir deme tekabül etmediğinden başka bir makale konusu olarak irdelenebilirse alanda çalışacak olanlara ve genel olarak insanlarımızı katkı sağlayabilir- ve bu anda Miraç söylemi, Hz. Muhammed’in Kırklar ile bir olmasını, el ele verip semaha kalkmasını işaret eder. Alevi ve Bektaşî inancına göre, sonuçta bu sarhoşluk anında Kırklar ile toplu gerçekleştirilen muhabbet ve semahta Hz. Muhammed Hakk’ın birlik bilincine kavuşur.

Alevi-Bektaşî inancı, tasavvufi yaklaşımla Tanrı’nın niteliğini Varlığın Birliği (Vahdet-i Vücut) anlayışı ile açıklar. Tanrı-doğa-insan birliğini benimseyen tasavvufi yaklaşım, Ağâh Sırrı Levend’in belirttiği gibi “evrende ancak bir tek vücudun bulunduğu inanmak ve başka varlıkları o vücudun görüntülerinden ibaret saymak”tır. Hz. Muhammed’in kırk kişi ile bir olup semaha kalkması vecd haline erişmesi, “evrende var olan her şeyi ve kendisinin de Mutlak Vücut’da (Tanrı Varlığında)” (Yaman, 2004: 349) görme ve gerçek mutluluğa ulaşma anıdır.

Nasip almayı Miraç olarak niteleyen Bektaşilere göre nasip alma, “[yükselerek] yeni bir yaşama dönüşün başlangıcıdır. Yeni bir yolculuğun, kendine [insanın kendisine] başlayacak bir seferin ilk adıımıdır. Bu yeni doğuşta kişi, anasız ve babasız olarak, ikinci kez dünyaya gelmektedir” (Noyan, 2010: 46). Hakikate ermeyi dileyen “Alevi ve Bektaşi kültürüne sahip birisi için Miraç, insana hizmettir. Çünkü halka hizmet Hakk’a hizmettir” (Sarıkaya, 2009: 236). Kırkların Hz. Muhammed’e söylediği “Ey yoksullar hizmetkârı, bir hizmet et de bu üzüm tanesini bize paylaşdır” cümlesi hizmet anlayışının Hakk ve insandaki temsilidir. Bu söylem bir sonraki bölümde Alevilerin Cem inanışının On iki Hizmet’inde yerini ve anlamlandırmalarını bulacaktır. Şu ana kadar yapılan bütün yorumların Alevi ve Bektaşi inancındaki anlamlandırması, Şah Hatayi’nin dilinde (akt.Yaman, 2004: 11) belirir:

Muhammed Ali’nin gittiği yola	Sevdiğimiz bizim onlar da bilsin
Biz dahi gidelim, yorulmayalım	İnsaf ehli olan insafa gelsin
İmamlar defterine kaydolalım	Bir olsun, birlik olsun, dirlik olsun
Bir başka defterde bulunmayalım	Biz gittiğimizden ayrılmayalım

Kaba saba olsun heman yük olsun
 Arıtalım gönül evi pak olsun
 Şah Hatayi’m nefesimiz Hakk olsun
 Biz nefesimizden ayrılmayalım

Miraç ile İmgelenen Cem’in Simgesel Temsillerinde Hakk’ın Birlik Bilinci

Âlem küçük âlem olan insanın içinde,
 insanın sırrı da âlem içinde

Önceki bölümde belirtildiği gibi, varlığın birliğine yani Vahdet-i Vücut’a inananlara göre, her şey Tanrı’nın belirmesiydi. “İşte bu hakikati bilmek, bilerek bulmak ve bularak olmak cemdir. Çünkü Hakka’l-yakin haline gelmek, topluluk, toplam olmak demektir”. “Tasavvufta cem, her nesneyi Tanrı’nın açıklanışını, açığa vuruşunu bilmek ve mertebe kazanarak, bunu oluş haline getirmektir”. Bu yüzden Ayn-ül-cem törenine “Nasip alma” veya “İkrar verme” denilir (Noyan, 2010: 22). Bektaşiler de Ayn-ül-cem olarak geçen bu inanış, Miraç’a dayandırılır. Hz. Muhammed ile Hz. Ali’nin birlikte kemale erdikleri Kırklar Meclisi’nde toplanışları gibi canlarda Ayn yani varlığın, özün toplu birliğinin keşfi amacıyla toplanırlar. Bu tören, insanın Tanrı’ya kavuşmasını, benliğini O’nda yok etmesini simgelemekte ve Tanrı’nın insanda tam tecelli ettiğini, insanın bu tecelliye mahzar tek varlık olduğunu temsil etmektedir (Noyan, 2010: 24).

Bektaşiler Ayn-ül-cem yapılan odaya veya salona Meydan Odası ya da kısaca Meydan adını verirler. Oda tavanının Arş, Meydan Odası’nın genelinin ise evreni temsil ettiğine inanılır (Noyan, 2010: 55). Ayrıca meydana; “erenler meydana, ibadet meydana, Kırklar meydana, Erenler dâr-ı Mansur’u yani Hallacı Mansur’un asıldığı dâr ağacı da denilir” (Sümer, 2000: 152).

Aleviler ise günümüzde ibadetlerini, Cem Evleri'nde yürütürler (Noyan, 2010: 55). Alevi ve Bektaşilerin ibadetlerinde canın meydana yani "vahdet âlemi"ne çıkışı esastır (Noyan, 2010: 57). Alevi ve Bektaşi insanlar için "meydan'da on iki hizmet ve on iki erkân vardır" (Noyan, 2010: 71). Her iki yapıda da yürütülen ibadetlerin amacı birdir: Canların gönlünün aynı birlik aşkına ulaşması. Dolayısıyla meydan kutsaldır:

"Buraya giren törpülenir, temizlenir, narin bir ruh kazanır. Bu meydan **zıtların bağdaştığı** topluluk yeridir. Riya'dan soyunmuş, **birlik sırrına ermişlerin** yeridir. Burada davalardan geçilir, mutluğa erişilir. Meydan, birlik âlemidir, Hakk'ın tam meydana gelişi ve meydana gelişe neden olan nurun gelişme mahalidir. Yok oluş, yolun başı, dâr yeridir. Meydan "KUTSAL EV"dir. Gayib erenlerin toplantı yeri, mahşer yeridir. Doğu alanıdır. Ezelin başlangıcı, ebedin sonudur. Can alınıp can verilen, And alınıp öğüt verilen yerdir. Öğüdün kabirdir, ölmeden ölen için ezeli sahne, Ali'nin istediği tecelli makamı, Tanrı evi, ilahi aşk bahçesi, Aşıkların cennetidir" (Sümer, 2000: 152) (büyük harfler ile yapılan vurgular Alevi ve Bektaşi Halifebabası Ali Sümer'e, koyu vurgular ise makale yazarına aittir).

Bektaşi Mehmet Ali Hilmi Dede Baba'ya ait olan bir yazma eserde, İmam Cafer Sadık'a atfedilen erkân'da şu sözler geçmektedir:

"Erkân-ı evliyadır gaflet olunmaya. Her üstada ve talibe lazımdır ve gerektir ki zira bu erkân Muhammed Ali'den ve erenlerden kaldı. Her talib yolun bilmek gerek. Evvela tarıkın on iki erkânı vardır. Ayn-ül-cem oldukça bunlar icra olunmayınca erkân tamam olmaz, yiyip içilen helal olmaz. Elbette bunları bilmek lazımdır" (akt. Noyan, 2010: 71).

Yukarıdaki açıklamalar nezdinde Alevi ve Bektaşilerin yürüttükleri usûl ve erkânın her birinin Ehlibeyt'ten kaldığı inancı güçlüdür. Hz. Ali Cem kurduğu zaman bu hizmetlerin her birisini bir evladına vermiş, ardından meydan açmıştır. Bu anlayışa göre, Bektaşi Mehmet Hilmi Dede Baba on iki erkân ile bunların ilk sahiplerini ve hizmetlerini şöyle belirtir:

- 1- Tarıkçı: Hz. İmam Hasan
- 2- Ferraş: Hz. İmam Hüseyin
- 3- Berber: Hz. Muhammed Hanefi
- 4- Zakir: Hz. Abdu's-samed
- 5- Sofracı: Hz. Abdü'l-vahid
- 6- İbriktar: Hz. Haydar (Hz. Selman-ı Farisi)
- 7- Saki: Hz. Tayyib
- 8- Hadim-i Meydan: (Meydanın hizmetkârı) Hz. Abd-ül-mu'in
- 9- Gözcü: Hz. Abdü'l-kerim
- 10- Pervane: Hz. Abd-ullah
- 11- Çerağcı: Hz. Hadi-ekber
- 12- Bevvap (Kapıcı): Hz. Abdü'l-celil

Bu listeye göre Selman-ı Farisi ev halkından yani Ehlibeyt'ten olmadığı halde Hz. Ali'nin onu da Ehlibeyt'ten saydığı öngörülür (akt. Noyan, 2010: 72). Alevilerin Cem anlayışında on iki hizmetten oluşan görev dağılımı ve anlamları ise şu şekildedir:

- 1- Dede (Pir, Mürşid): Hak-Muhammed-Ali yolunun erkânını iyi bilen, Cem'de on iki hizmeti yürüten birinci hizmet sahibidir.
- 2- Rehber: Dede'den sonra en yetkili hizmet sahibidir. Görgüsü yapılan nasip alanlara yol gösterir.
- 3- Gözcü: Cem'de düzeni ve sessizliği sağlar.
- 4- Çerağcı (Delilci): Çerağın yakılması (uyarılması), meydanın aydınlatılması ile görevlidir.
- 5- Zakir: Deyiş, düvaz, miraçlama, mersiye, nefes söyler. Saz çalar, semahı yönetir.
- 6- Süpürgeci (Ferraş, Faraşçı, Carcı): Sembolik olarak meydana her hizmetin bitiminde Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali diyerek car, yani süpürge çalar, gerekirse rehbera yardım da eder.
- 7- Sakka (Sakacı, Saki, İbriktar): Sakka suyu dağıtır.
- 8- Sofracı (Kurbancı, Lokmacı): Sofra ve kurban işlerine bakar.
- 9- Pervane (Semahçı): Semah yapar ya da semaha öncülük eder.
- 10- Peyik (Davetçi): Cemi komşulara haber verir.
- 11- İznikçi (Meydancı): Cem evinin düzenini sağlar, içgözcüsü de denilir.
- 12- Bekçi (Kapıcı): Cem ibadeti yapılan evin kapısında bekler ve ceme gelenlerin evlerinin güvenliğini de sağlar, dış gözcüsü de denilir (Noyan, 2010: 73, 305; Yaman, 2004:191,192,193).

Yukarıdaki hizmetlerin açıklamalarına ek olarak Miraç ile bağlantısını Alevi-Bektaşî tasavvuf öğretisinin izlerinde belirtebilmek için Alevi ve Bektaşîlerin yürüttükleri hizmet ve erkanın bir bölümü derinlemesine irdelenecektir. Burada açıklanması gereken en son husus ise kuşak yani "kemerbest" adı verilen bağdır. Hz. Muhammed'in Kırklar'la beraber semah dönerken başındaki imamesinin yere düştüğü Miraç söylencesinde dile getirilmiştir. Alevi ve Bektaşî inancına göre Kırklar imameyi kırk parçaya bölüp bellerine bağlamışlardır. Bu inancın Cem'e yansması, Cem ibadeti sırasında on iki hizmet sahiplerinin de bellerine kırmızı kuşak olan kemerbesti bağlamalarıdır. Bektaşî tarikatinde kemer kuşatılması ise olgunluğu, kamilliği, muhabbeti, hidayeti, alçakgönüllüğü temsil eder (Sümer, 2000: 213). Nasib alındığı ikrar verildiği gün tığlanan koyunun yününden örülme 2-3 cm kalınlığında olan tığ-bend yani ip -dipnot olarak sunulan bu bilgi Bektaşî Halifebabası Şakir Keçeli'ye aittir- (akt. Noyan, 2010: 146), Bektaşîlikte mürşid tarafından üç düğüm atılarak talibin rehberine verilir. Rehberde talibe takarken Al-i İmran Suresi 96. ve 97. ayetleri okur: "Onda açık ayetler İbrahim makamı var..." ve ardından erkan devam eder (Noyan, 2010: 146-159). Tığ-bendin üç düğümü talibin ikrar verdiği andan itibaren, Hakk-Muhammed-Ali'nin birlik yolunda "eli erde, özü darda" olmayı temsil eder. Tığ-bendin kurbanın yününden yapılması ve erkan sırasında Hz. İbrahim'in anılması, talibe, ölmeden evvel ölmeyi anımsatır. Ayrıca tığ-bendi takmakla Hallac-ı Mansur gibi Hakk yoluna teslim olmuşluk imgenin ve anlamlandırılır. Aslında Alevilik ve Bektaşîlik bağlamında yürütülen hizmette ve erkanda, gönüllülere sunulan bu kuşakların özünde ve kaynağında Kırklar Meclisi'nde yani Hakk divanında bulunanlara bağlılığın ve onlarla aynı Hakk yoluna girmenin ifadesini de temsil ettiği anlaşılmalıdır. Nitekim, Aleviler, Cem'in dayanağı olan Miraç'taki Kırklar Meclisi'nde

hemfikirdir. Aşağıda, Alevilikte Cem ibadeti ile ilgili iki inanç önderi dedelerin açıklamaları bire bir örtüşür.

“Cem, “Kırklar Meclisi”nden bize kadar gelen ibadetimizin adıdır. Hz. Muhammed’in, Hz. Ali’nin, On İki İmamlar’ın ve erenlerin uyup uyguladığı CEM İBADETİ’ni dedelerimiz gibi biz de yerine getirmekteyiz. CEM, Aleviliğin okuludur. Cem olmazsa, Alevilik de olmaz” (Yaman, 2004: 227).

“Alevilik’te *Hak-Muhammed-Ali* divanı olarak kabul edilen cem ibadeti, *kırklar meclisinden* bize kadar gelen ibadetin adıdır. Aleviliğin olmazsa olmazıdır. Cem aynı zamanda Aleviliğin bir okuludur” (Dedekargınoğlu, 2008: 14)

(Yukarıdaki yazım vurguların her biri kendi ocağına - Mehmet Yaman, “Hıdır Abdal Sultan Ocağı”; Hüseyin Dedekargınoğlu, “Dede Kargın Ocağı” - bağlı inanç önderliği görevlerini Cem ibadeti ile yürüten dedelere aittir).

Alevilerde Cem’i yürüten kişi, on iki hizmetin başı, Sercem de denilen Dede’dır. Rehber ise nasip alacaklara ve Cem’e katılanlara yolgöstericilik yani yardım eden kişidir. Alevi dedesi ya da Bektaşî dedebabası On iki İmam’a işaret olan posta (seccade) oturur. Onlardan sonra gelen Hacı Bektaş Dergâhı’nda Bektaşilikte önemli görülen kişilerle özdeşleştirilen on iki post’un sahipleri (Sümer, 1970: 31; Noyan, 2010: 68-305) ise şu şekilde belirtilmektedir:

- 1- Baba (Pir- Horasan) Postu: Hacı Bektaş Veli.
- 2- Aşçı Postu: Seyit Ali Sultan.
- 3- Ekmekçi Postu: Balım Sultan.
- 4- Nakib Postu: Kaygusuz Abdal.
- 5- Atacı Postu: Kamber Ali Sultan.
- 6- Meydancı Postu: Sarı İsmail Sultan.
- 7- Türbedar Postu: Karadonlu Can Baba.
- 8- Kilerci Postu: Hacim Sultan.
- 9- Kahveci Postu: Şah Şazeli Sultan.
- 10- Kurbancı Postu: Hz. İbrahim.
- 11- Ayakçı Postu: Abdal Musa Sultan.
- 12- Mihmandar Postu: Hızır Aleyhisselam’dır.

Yukarıda onuncu post olarak belirlenen kurbancı postunun, Hz. İsmail için gönderilen kurbandan kaldığına inanılır. Kurbancı postu ise yukarıda belirtildiği gibi Hz. İbrahim’in makamıdır. Miraç söylencesinden gelen anlayışla Mürşid postunun mübarek kimselerin vekilliğini üstlendiği inancından, bu posta oturan mürşid, dede veya babanın bu postun hakkını vermesi zorunludur. Bu posta oturan kimsenin, başındaki tacı Hz. Muhammed’i, belindeki tığ-bendi Hz. Ali’yi simgelemektedir. Postun sağının ve solunun İmam Hasan ve İmam Hüseyin’i temsil ettiği, ayrıca önünde Cebrail, arkasında Azrail, sağında İsrail, solunda Mikail olduğu da düşünülür ve bu posta oturan kimse bu sıfatlarla sıfatlanmış sayılır (Saygı, 2007: 161). Alevi-Bektaşî yolunda Miraç ile imgelenen rehber eşliğinde mürşide veya dedeye bağlanma anlayışı, aşka dalmak ile Hakk’a kavuşma öğretinin bel kemiğidir. Bu durum Genç Abdal’ın sözlerine şu şekilde yansır:

Muhammed, Ali'ye salevat eyle
Kevser şerabından içmek istersen
Ali evladına muhabbet eyle
Gevheri sırçadan seçmek istersen

Ulaş bir mürşide vaden yetmeden
Müşkülün hallolsun fırsat gitmeden
Sorusuz, hesapsız azab görmeden
Sırat köprüsünü geçmek istersen

Mürşidin, rehberin nefesin hakla
Erenler sırrını gönlünde sakla
Kalbini mamur et özünü pakla
Aşkın deryasına dalmak istersen
(Genç Abdal) (Yaman, 2004: 43)

Alevilik ve Bektaşilik de yola giren istekli önce kurban tığlamaktadır–kesmektedir. Cem'de dedenin kurban tekbirleme esnasında kurbanı dualaması ve söylediği gülbank dedelerin söylemelerinde aynı şamanların yazılı unsurlara göre hareket etmemeleri gibi birtakım farklılıkları barındırmasına rağmen, özünde aynı manayı taşır.

Kesilen kurbanın lokmaları, Dedekargın sürecinde Cem'in birinci bölümü sonunda yani Cem birlemeden önce nakıp tarafından getirilir ve nakıp dâra durup dedenin duasını alır: “Lokmalarınız kabul ola, muratlarınız yerin ola. Hak-Muhammed-Ali kabul eyleye”. Lokmaların Cem'de bulunanlara dağıtma işi bitince hizmet sahibi rızalık alır ve dede lokmaları yemek için destur verir: “Yürüyen devranı, yiyenin lokması yürüsün” ve herkes bu sözün arkasından lokmaları yiyebilir (Dedekargınoğlu, 2008: 43).

Velâyetname'de Yesevi dergâhından Hacı Bektaş Veli'ye teslim edildiği düşünülen kutsal emanetlerden - Elifi taç, hırka, çerağ, sofrâ, âlem ve post (seccade)- sofrâ, yine Hacı Bektaş Veli'nin sözleriyle Cem esnasında belli bir erkâna göre yapılmasındaki anlamını açıklar: “Edeb-Erkân'a bağlıdır ayağımız, başımız / Güllerden koku almıştır, toprağımız taşımız / Soframızda bulunan lokmalar hep helaldir / Yiyenlere nur olur, ekmeğimiz aşımız” (akt. Yaman, 2004: 107). Hacı Bektaş Veli'ye ait olan sözlerde belirtilmek istenildiği gibi yenilen lokmaların sembolik anlamı, lokmanın cana nur olması ve bu sayede canın devranının, yolunun yürümesinin istenilmesidir. Tasavvufi anlamında “devir”i burada izah etmek gereklidir. Devir,

“Tanrı'dan sudur eden veya O'nun ilk yarattığı akıldır. Bu akıldan diğer kozmik akıllar ve nefis (ruh) ler var olur. Madde âlemi ve cüz'i nefisler, ilkin dört unsur olarak ortaya çıkar. Bilahare bunlardan cemat, bitki, hayvan ve insan meydana gelir. İnsan melekle hayvan arasında yer almış bir varlıktır. Bedeni yönüyle hayvanlar âlemine, ruhi yönüyle melekût âlemine bağlıdır. Bu dünyada işlediği iyi ameller ve nefis terbiyesiyle ölümden sonra mutluluğa erişecektir, asıl kaynağına ulaşacaktır. Ancak insan-ı kâmil olanlar, dairenin bitişi noktasına ulaşabileceklerdir” (akt. Aytac, 2008: 137).

Dairenin bitişi yeri olan Hakk için tasavvufi devir anlayışı üzerinden Cem'deki kurban tıglama ve hayvanın etinden orada bulunan canların lokma almasını, canın devranının yürümesi sözü ile açıklığa kavuşturmak gereklidir. Cem ile yola girmeye niyetli olan can, önce bir kurban tıglayarak ilk yaradılıştaki hayvani nefsini köreltmeyi, bırakmayı sembolik

olarak kurban tığlama ile amaçlar. Böylece her Alevi ve Bektaşî ikrar verip yola girmeye and içtiğinde, neye and içtiğini bilir: Hakk'ın birlik bilincine vâkıf olabilmek adına ölmeden evvel ölmek. Hakk'ın bu bilincine vâkıf olabilecek tek varlık olan insanın, önce kâmil insan olması ve kendi nefsinî dâra çekmesi, sorgulaması ve özünün Tanrı tecellisi olduğu bilincini önce akıl sonrasında sevgi ve sezgi ile bulması gerekir. Bu sebeple tüm bu dereceleri aşkla Cem Meclisi'nde, Hakk'ın divanında yaşayan, algılayan canlar Cem esnasında aşk-u niyazlarını saatlerce yaparlar. Ardından nefsin öldürüldüğünün sembolü kurban etinin lokması yenilir, bir anlayışla sırredilir, yiyen canlara bu lokmaların bilgi, nur ve Hakk olması umulur. Alevilerde her Cem sırasında okunan kurban düvazlarından Şah Hatayi'ye ait olanına, aşağıda yer verilmiştir. Bu düvaza göre zakirin zikirinin üç düvaz-imam olacağı yönündeki beyan Şah Hatayi tarafından belirtilir.

Kurbanlık koyundur meydana gelen Önünde delili Cebrail deyi Kudretten koç indi Hakk emri ile Hakk'a kurban oldu İsmail deyi	İmam Cafer ilmin kitabın okur Daim bülbül olmuş gülşende şakır Yağmı dergâhta delile yakın Delil-i Şah-ı Merdan kendi nur deyi
Dört kimse kurbanı yerinden alan Erenler ceminde meydana gelen Zakirin zikiridir üç düvaz-imam Oku tekbirini güzel er deyi	Kırklar meydanında çarh-ı pervane Musa-yı Kâzım'dan ol şirin cana Rıza lokmasını getir meydana Dört kapısı tamam olan yer deyi
Tekbirini al da bıçağını vur Hesabını bil hizmetini gör Boğazla keşküle kanımı eyle sır Zira Hakk sırrıdır kanda sır deyi	Muhammed Taki'dir lokmayı sunan Aliye'l Naki'dir nuş edip kanan Hasanü'l Askeri cihana gelen Mehdi şu cihanda oldu sır deyi
Kurban tekbirlendi götür pünhana Zira cevreyleme cesette cana Arzulamış gider ulu divana Mü'minler aynası şavkı nur deyi	Çok hikmet var ol kurbanın başında Hesap onun yüreğinde döşünde Ehl-i mü'min divan durur başında Sakiler doldurur kadeh sun deyi
Postundan arala getir meydana Hasan Hüseyin'den, Zeynel'e cana Bakır ile bile girdi kazana Eridi kürede oldu hal deyi	Hatayi'm nuş eder aşkın dolusun Doluyu nuş eden Pir'im Ali'sin Rehbere teslim eyle derisin Kamberin serdiği sofraya bu deyi

(Şah Hatayi) (Dedekargınoğlu, 2008: 36-37)

Alevi ocaklarının bazılarında örneğin Dedekargın süreğinde çerağ olarak, özel hazırlanan delil kullanılır. Bu delilin yanmasında kurbanın iç yağı kullanılmaktadır (Dedekargınoğlu, 2008: 25). Bektaşilikte çerağ, kandil, mum ve nur sözcükleri ışık anlamındadır (Noyan, 2010: 122). Bektaşî Ayn-ül-cem'inde meydana yani Cem'de çerağcı

tarafından uyarılan-yakılan çerağ ve mum, irfan ışığıdır ve çerağ irfanı temsil eder. İkrar töreni ile Cem'e katılacak kişinin bu meclisten irfan alması, orada benliğini eritmesi amaçlanır. Bu amacı dizelere taşıyan Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'ın özetlediği gibi "Nur-ı irfanla çerağ-ı dili yak, Bu çerağ ile bütün âleme bak, Ta ki her yerde görünsün sana Hakk..." (akt. Noyan, 2010:237) anlayışında, Tanrı meydanına çıkan kişinin bu çerağ ile aydınlanması amaçlanır (Noyan, 2010: 97).

Mürşid yani aydınlatıcı yanında bulunan delili-mumu Hakk Muhammed Ali diyerek, üç yerinden öpüp çerağcıya verir. Çerağcı da delili üç kez öpüp, ona niyaz ederek ve aynı sözleri söyleyerek delili alır. Mürşide niyaz ettikten sonra da Küre (ocak) makamına gelip ocaktaki ateşten ya da ocak yanmıyorsa çerağ alevinden delili uyandırır. Bektaşilikte delilin uyarılmasına "zerre almak" denilir (Noyan, 2010: 99). Küreden (ocaktan) uyarılan çerağ aynı zamanda Horasan'dan gelen Pir'in irfanını da simgeler (Noyan, 2010: 100). Çerağların uyarılması esnasında okunan tercümanlarda "Kandil Nur-ı Muhammed Ali'dir ezelden ezeli" sözleri geçer. Bu sözler ile Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Alevi-Bektaşilerin Piri Hünkâr Hacı Bektaş Veli çerağa benzetilir. Özellikle Horasan çerağının üç fitili Hakk, Muhammed, Ali'yi simgeler ve üçünün birliğini gösterir. Alevi-Bektaşi tasavvufi inanışa göre,

"Âlemlerin başlangıcında Muhammed Ali'nin nurundan başkası yoktu. Bu ikisinin vahdeti (birliği) Uluhiyyet (Tanrısallık) makamıdır. Bu uluhiyyet makamının birliğinde **Ahadiyyet**, ayrılığında ise **vahdaniyyet** tecelli eder. Vahdaniyyet Ahadiyyet'in tecellisi olup **mebde** (kaynak) **Ama**'dan, **Gayıblar Gaybı**'ndan, (diğer bir söylemle) **Lahut Âleminden** meydana gelmiş, yani zuhur etmiştir..." "Delil adı verilen ufacık mumun uyarılması (yakılması) ile Allah, Muhammed ve Ali'nin her birinin nuru ayrılmış, ayrı ayrı zuhur olmuş olur. Böylece Çerağ Tahtı (Taht-ı Muhammedi) kurulmuştur ki; bu, **Vücub** ve **İmkân Âlemine**, yani meydan odasını (cem evini) nurlandırmıştır. Meydanı kaplayan bu büyük nurdan diğer ışınlar, parçaları olan küçük nurlar da ortaya çıkmış, yani **On İki İmam çerağları** da uyanmış ve böylece **Ferdaniyyet** (tekillik, kesir) meydana gelmiştir. Muhammed Ali'nin nurunun nurları ile meydana gelen, yani bu evrendeki her şey zahir (görünür) olmuştur" (Noyan, 2010: 122). (Koyu vurgular Noyan'a aittir).

Alevi ve Bektaşi inancında her zuhur yani meydana geliş için bir mahzar yani meydana gelinen yer zorunludur. Bu inanca göre Hakk'ın tam mahzar yeri insandır. Cem meydanına gelen istekli (talib), âlemde tecelli eden gerçeği bilirse, görürse Tanrı'sını da bilmiş ve görmüş olacaktır. O yüzden Alevi ve Bektaşiler'de Âdeme yani insana secdeden, niyazdan asıl amaç, Zatına, yani Külli Ruh'a secdedir (Noyan, 2010: 123). Pir Sultan Abdal bu hususu şu dizelerde dile getirmiştir (Yaman, 2004: 16) :

Elele tutuşup gidelim kardaş
Muhammed Ali'nin yoludur bu yol
İhlâs ile gelen bu yoldan dönmez
Dost olan dostunda ikilik bilmez
Eri Hakk görmeyen, Hakk'ı da görmez
Gözü bakar amma körden sayılır

Alevi ve Bektaşiler Cem esnasında çerağcının, çerağın sağına, soluna ve önüne niyaz etmesi yukarıda açıklandığı gibi Hakk, Muhammed ve Ali içindi. Bu esnada çerağcı Cem meydanında şu tercümanı okur:

“Çün çerağ-ı fahr uyandırdık Huda'nın aşkına! Seyyide'l-kevneyn Muhammed Mustafa'nın aşkına / Saki-yi Kevser Aliyye'l-Murtaza aşkına! Hem Hatice, Fatıma Hayr-ün-Nisa'nın aşkına / Şah Hasan, Şahım Hüseyin Kerbela'nın aşkına / On iki Sadr-i Vilayet pişüvâ'nın aşkına / Çardeh-i ma'sum-u pak al-i aba'nın aşkına / Hazreti Hünkâr, Kutbu'l-evliya'nın aşkına / Haşre dek yarısın, yakılsın âşıkânın aşkına!” (Noyan, 2010: 261–313–314; Dedekargınoğlu, 2008: 26)

Alevilerde çerağcı meydanı terk edince zakirler çerağ ile ilgili düvazlar okurlar. Bunlardan en çok bilineni (Dedekargınoğlu, 2008: 29) ve açıklaması aşağıdaki gibidir.

Hata ettim Huda yaktı delili	İmam Zeynel, İmam Bakır u Cafer
Muhammed Mustafa yaktı delili	Kâzım Musa, Rıza yaktı delili
Ol Âl-i abâdan Haydar-ı Kerrar	Muhammed Taki'den, hem Ali Naki
Aliyyü'l-Murtaza yaktı delili	Hasanü'l-Askeri yaktı delili
Haticetü'l-Kübra, Fatimatüz-Zehra	Muhammed Taki'den hem Ali Naki
Ol Hayrû'n-Nisa yaktı delili	Hasanü'l-Askeri yaktı delili
İmam Hasan aşkına girdim meydana	Bilirim günahım hadden aşubdur
Hüseyin-i Kerbela yaktı delili	Hünkâr-i evliya yaktı delili

On iki imam'dandır bu nur Hatayi
Şir-i Yezdan Ali yaktı delili

“Aslında ışığı, gerçeklerin aydınlığını (delili) ben değil Tanrı yaktı. / Ben yaktım dersem, hata etmiş olurum. / (Tanrı bu yolu açtıktan sonra) Muhammed Mustafa yaktı delili / Hazreti Peygamber'in abasının altına aldığı beş insandan biri olan ve Haydar-ı Kerrar (savaşta döne döne saldıran) ya da Alüyye'l-Murtaza (Tanrı'ca seçilmiş Ali) yaktı delili / Haticetü'l-Kübra ve Fatmatüz-Zehra ki, bunlar bayanların en hayırlılarıdır. Bunlar yaktı delili / Ben erenler cemine (meydanına) İmam Hasan adına girdim (ama) Delili Kerbela'nın şehidi Şah Hüseyin yaktı. / Delili-i İmam Zeynel, İmam Bakır, İmam Ca'fer, İmam Kâzım, İmam Musa ve Rıza yaktı / Muhammed Taki, Ali Naki ve Hasanü'l-Askeri yaktı delili” (Noyan, 2010: 314).

Karanlığı aydınlığa, cehaleti bilgiye çevirme ve uykuda, gaflette olanı uyandırıp aklını başına getirmeyi simgeleyen çerağ, ışık, Tanrısal bilgi, feyz ve hakikatin simgesidir. Bu yüzden hiçbir Alevi ve Bektaşî tarafından üflenerek söndürülmez. Söndürmek sözünün kullanılmadığı öğretilerde bunun yerine “sırrıtmek” ya da “gizlemek” kavramları kullanılmaktadır. Çerağcı yanan delilin fitilini parmakları arasında sıkarak sırreder (Noyan, 2010: 419). Işık, çerağ şeklinde hem sembol olarak yaşatılır hem de gerçek olarak kutsanır. Alevi ve Bektaşî inanişine göre var oluş, nurdan olan bir kaynak ile başlamıştır. Evrende kademe kademe dolaşan ışık

inancından yer, gök, evrende ne varsa bu kaynaktan evrimleşerek hayat bulduğuna inanılır ve bu kaynak önsüz ve sonsuzdur. “Işık; Hak’tır, delildir, çerağdır, fitildir, ocaktır, alevdir, mumdur” (Aytaç, 2008: 139). Çünkü

“Çerağ, varlığın simgesidir. Varlıktaki birliği yaratan ile yaratılanın bütünlüğünü temsil eder. Cem törenlerinde ve meydanlarda Tanrı evi olan gönüllerini arındıran ve arınmış gönüllerini çerağlar aydınlatıp Hakk ile bütünlüşmeyi amaçlayan canlar, çerağın uyandırılmasıyla birliğin ve varlığın güçlendirilmesini sağlamış olurlar” (Künüçen, 2001: 82).

Sembolik olarak meydana her hizmetin bitiminde süpürgeci tarafından “Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali” diyerek car yani süpürge tutulur. Süpürgeciye, ferraş, ferraşçı, carcı da denilmektedir. Alevilerde on iki hizmet başlamadan önce de serilen post (seccade) sonrasında meydana süpürgeci gelir ve süpürge çalar. Çerağ uyarma ve sırretme de dile getirildiği gibi ışık; Alevi inancında tek kaynak olan gerçeği ve hakikati sembolize etmektedir. Bu anlayışın simgesi olan çerağ bu sebeple, Cem esnasında önce uyandırılır sonra da sırlanır. Cemlerde delil sırlandıktan sonra on iki hizmetten süpürgeci yine hizmete başlar, üç defa postun önünde “Nur ola, sırola” der ve süpürür. Geçmiş zamanlarda Cem’de, çıra ve benzeri, kolayca yanıp aydınlatan odunlar seçiliyordu, dolayısıyla süpürülende bu yakılan çıraların ateşinden kalan küllerdi. “Sırrı kal eyleyen serden gelmek” tabiri, ateşin külünü izah etmektedir. Odun kömürü, tekrar yakılarak ateşe çevrilebileceğinden, ozanlarımızca dile getirilen “sırrı kal eyleyen ser”, kömür ve külleridir. Hacı Bektaş Veli’nin Hırka dağındaki ateşin küllerini savurması yaşamın başlangıcı olan ateşin, nurun, ışığın evrenin özüyle özdeşleşmesi demektir (Aytaç, 2008: 140). Velâyetname’de bu durum, Hacı Bektaş Veli’nin hırkasını dağda yakması ve kerametle yanan küllerin odun olması olayı ile anlatılır. Söylenceye göre erenler şahı âlemlerin kutbu Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş Veli, dervişleriyle – o esnada Hacı Bektaş Veli’nin yanında olanlar Seyyid Cemal Sultan, Kolu Açık Hacım Sultan, bânın kılıcını verdiği Sarı İsmail, süpürgeci Resul Baba - beraber etrafi gezmeye çıkarlar. Hacıbektaş’ta bulunan bugün adına Hırka dağı denilen yerde büyük bir ateş yakarlar. Dağda ateşin etrafında dervişleriyle birlikte semah dönen Hacı Bektaş Veli’nin hırkasını çıkarıp ateşin üzerine attığı, ateş tamamen yanıp kül olduğunda ise Hacı Bektaş Veli’nin külleri havaya savurduğu belirtilir. Velâyetname’ye göre Hacı Bektaş Veli bu küllerin düştüğü yerlerde ağaçların olmasını ve halkın bu ağaçlardan faydalanmasını istemiştir. Velâyetname’nin Hacı Bektaş Veli’nin küllerden tekrar ağaç sağlanmasına yönelik anlamlandırması, “o yüce erin nefesiyle o dağda yeşeren ağaç kesmekle tükenmedi” biçiminde temsil bulur (Velâyetname, 2010: 345–346).

Hacı Bektaş Veli Tanrı’yı korku Tanrı’sı değil; sevgi Tanrı’sı olarak kabul etmiş ve ismine de Aşk demiştir. O, Tanrı aşkıyla dolmayı, bir sevgiliye bağlanır gibi ona bağlanmayı ve Tanrı’ya ancak aşkla ulaşılacağına inanmıştır (Sümer, 1970: 20). Alevilik ve Bektaşilik de inanç, insan merkezlidir. İnsanı en yüce varlık olarak gören inanç sisteminde, Tanrı’yla bütünlüşme, yani Ene’l Hakk mertebesine ulaşabilecek tek varlık olarak insan layık görülür. “Bu kültürü almış bir insana, “Hak nerede?” diye sorulduğunda “Hak, beni Âdemdedir” yani “Tanrı insandır” diye cevap verir. Bu öğretilerde “Tanrı korku değil, bir Aşk”tır ve “tüm evren aşkla döner, aşk ile gelişir” anlayışı yaygındır (Sümer, 2000: 144–145).

Bu anlayışta âlemde ne varsa insanda da onun olduğu fikri vardır. Aşkla oluştuğuna ve döndüğüne inanılan âlem gibi insanda aşkla Cem’de semah döner. Bu durumu can, semah ile içselleştirmektedir. Yaradana yaklaşmak için aşkla dönülen semah, “sahibinin evinde maşukanla Arş’ta Hakk olmaktır. Sevgiliyle el ele manayı aşmaktır” (Sümer, 2000: 155). Alevilerde semah, Kırklar Meclisi’nin yani Miraç imgesinin simgesel yansımasından belirir. Dönülen çarkı pervazlar, Kırklar Cemi’nde dönülen semahlardan sayılır (Saygı, 2007: 210). Kırklar Meydanında Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Kırkların döndüğü düşünülen semah, canın Hakk’ın birlik bilincine ulaştığı andır. Semahla her canın bu döngüyü, dönüşü yapabilmesi Hakk’a ulaşması amaçlanır. Bu semah (pervaz) bir oyun ya da dans mahiyetinde gerçekleşmez. İnsanın hayatına bir oyun gözüyle bakılmaz; onun bir amacı olduğuna inanılır. Devir ve devran anlayışı kurban ve lokma bölümünde anlamlandırmalar sırasında açıklanmıştı. Semah için bu anlayışı biraz daha açarsak, semah, her can için âlemin dönüşü gibi aşkla insanın devrini Ene’l Hakk olmasını tamamlamak adına dönülür. İnsan Hakk’tan halka inerek devrini tamamlar. Halkanın (kürenin) ilk kısmından varlığının dönüşünü tamamlayan can, yine aynı yere yani sona Hakk’a kavuşur ve ebedi döngüsünü yapar. Semah ile yukarıdaki bu anlayış temsil edilir.

Alevi ve Bektaşilerin ortak kanısında, bu döngüyü gerçekleştirenlerden biri, Kutbü’l-Aktablık vasfı ile taçlandırılan ve kutsal emanetlere bu vasfıyla döneminde kavuşan, Hacı Bektaş Veli’dir. Bektaşiliğe gönül veren, Alevi ve Bektaşî Şakir Keçeli ve Galip Tutkun’un belirttikleri anlayış yukarıda irdelenmeye çalışılan tasavvufi anlamlandırmalar ile özdeş hatta bunların özetidir. Bu iki canın bilincinde oluşan inanışa göre, her insanın gönlünde, bütün evrenin sırları yazılıdır. İnsanın gönlü bir mikroevren–mikrokozmoz’dur. İnsan kendi gönlündeki yazıları aşkla okur ise insanın son Miraç’ı olan yükselişin sınırında Hakk’a kavuşabilir. Bu hususları gerçekleştirmiş Hacı Bektaş Veli Tanrısal bilgiye ulaşmış, keramet ehli biridir. O, tekrar bu dünyaya bu bilgi ve bilinç ile halka hizmet için gelmiştir (26.10.2010). Semaha giren canlar için aşk halini yansıtan semah dönmek, Hakk’ın birlik bilincine aşkla, gönülden ulaşma anı olduğu için oyuncak değildir. Hacı Bektaş Veli’nin dediği gibi “Hakkâki bizim semamız oyuncak değildir. İlahi bir sırdır, asla mecazi değildir” (Sümer, 1970: 16). Hakk’ın hakikati için tüm insanlığın gönlünde yazılı ilahi evrensel sırrına kavuşmak isteyen Alevi ve Bektaşî insanının tasavvufi anlamlandırmalarla bağdaştırdığı seyranı, yolu birlik bilinci adına ölmeden evvel ölebilmek adına uzun ve meşakkatlidir. Veysel Şaturoğlu’nun da yaşadığı bu yolda, her Alevi ve Bektaşî can Hz. Muhammed gibi kısa bir süreliğine anda Miraç’taki menziline gerçekleştirebileceğine inanır.

Uzun ince bir yoldayım
Gidiyorum gündüz gece
Bilmiyorum ne haldeyim
Gidiyorum gündüz gece

Dünyaya geldiğim anda
Yürüdüm aynı zamanda

Kırk dokuz yıl bu yollarda
Ovada dağda çöllerde
Düşmüşem gurbet ellerde
Gidiyorum gündüz gece

Düşünülürse derince
Irak görünür görünce

İki kapılı bir handa
Gidiyorum gündüz gece

Uykuda dahi yürüyom
Kalmaya sebep arıyom
Gidenleri hep görüyom
Gidiyorum gündüz gece

Yol bir dakika miktarınca
Gidiyorum gündüz gece

Şaşar Veysel işbu hale
Gahi ağlayı gahi güle
Yetişmek için menzile
Gidiyorum gündüz gece

Sonuç

Alevi ve Bektaşî varlığının en büyük aracı Cem anlayışıdır. Belli kurallara göre yürütülen erkân ve hizmetler, Alevi ve Bektaşî kültürünün insanlara dil üzerinden aktarımını sağlarlar. Dil, genel olarak insanların iletişim kurma ve anlaşma gereksinimlerinden doğduğu gibi, insanın toplumsal bir yaşam kurabilmesini ve bu toplumsallık içinde tarih yaratmasını da sağlar. Alevi ve Bektaşî kültürünü yaratan öğreti dilinin tarihi ise Miraç söylemi ile Cem anlayışında kendini gösterir. Hakkın birlik bilincini Miraç söylemi üzerinden anlamlandıran Alevi ve Bektaşî toplumu, bu dünyada bulunma nedenlerini de bu söylem üzerinden açıklığa kavuştururlar. Miraç söyleminden birtakım anlamlar çıkarmak, toplumsal yaşamın gerçekliğini anlamaya ve hayatı anlamlandırmaya çalışarak kültürel öğretilerden inanca bağlanılmış, yeniden üretimlerle de tasavvufî bilgi aktarımlarını simgesel temsiller ile devam ettirmiştir. Miraç'ın temsil ettikleri Alevi ve Bektaşî toplumunun zihninde anlamlandırılabilir ve toplumsal yaşama aktarılabilir olmak için parçalara ayrılmıştır. Bu parçalar, on iki hizmet ve erkanda temsil bulur. Cem ile varılmak istenen yer olan Miraç - çalışma bu durumu tespit etmiş ve özellikle bu amaç üzerinden Hakkın birlik bilinci irdelenmiş ve ele alınmıştır - ve anlamı on iki hizmette, erkanda sembolik olarak adlandırılmış ve temsil bulmuştur.

Simgeleştirme Miraç söylemi içinde açıkça verili değildir. Bunlara verilen kodlar Alevi ve Bektaşî kültürünce yüklenmiştir. Bu kültürel kodların İslamiyet içinde Alevi ve Bektaşî kültür ve inanç yapısını oluşturması ve ardından inanca bağlanması özellikle Miraç'ın anlamlandırılmasında Türklerin eski inanç unsurlarının yerini de belirginleştirir. Miraç'ın Sünnî öğretilerdeki anlatımı ve anlamı ile Alevi ve Bektaşî öğretisindeki söylem ve anlamlandırmaları arasındaki farklılaşmalarda, insanların bilinç yapılarında oluşturdukları kültürel ve iletişimsel kodlar ile imgelerin büyük rol oynadığı gerçeği mevcuttur. Sünnî öğretisi ile Alevi-Bektaşî öğretileri arasında bilgi yapısı ve kodların açılımında farklılıkların belirleyici unsurları göze çarpmaktadır. Göze çarpan en mühim unsur ise Sünnî bilinç içinde Cem anlayışı ve inancının oluşmadığıdır. Bu bilgi yapıları ve kodlarının Alevi ve Bektaşî kültürünün İslamiyet içinde oluşmasına yardımcı faktörlerden en büyüğünü Hz. Muhammed, Hz. Ali ve On İki İmam anlayışı gibi önderlere gösterilen bağ ile Miraç söyleminin farklı tasavvufî imgelenmesi oluşturur. Bütün Alevi ve Bektaşî toplumunun ortak kanısında, onların da Cem anlayışına vâkıf oldukları, semah döndükleri vardır. Okunan her deyişte -Alevi ve Bektaşî toplumuna mensup ozanların dilindeki kodlar makalede simgelerin ve temsillerin anlamlandırılmaları ve açıklamaları sırasında örnek teşkil etmeleri bakımından kullanılmıştır- onların yeri sevgi, saygı ve bağlılıkla hep anılmakta ve öğretiler aktarılmaktadır.

Hatta Alevi-Bektaşî yolunun, onlardan yadigâr kaldığına inanılmaktadır. Bu kodun nasıl oluştuğunu anlamak için çalışma, öncelikle Türkler ile Ehlibeyt arasındaki iletişime ve bağa yer vermiştir. Ayrıca Alevi ve Bektaşî tasavvuf anlayışının İslamiyet içinde şekillendirdiği Hakkın birlik bilinci, eski inanç unsurları ve yapılarındaki benzer kodların açımında tespit edilmiştir.

Bu çalışma ile amaçlanan, Alevi ve Bektaşî kültürünün Miraç söyleminden kaynağını bulan Cem anlayışının simgesel temsillerine kadar Hakk'ın birlik bilinci inancının nasıl oluşturulduğunun açıklığa kavuşturulmasıydı. Hakkın birlik bilincine yücelmeyi esas alan inanç, tasavvufi aktarımlar ile anlamlandırmalarda yapısını öze yönelik anlayışta simgesel bir biçimde nerden ve nasıl dokuğunu Miraç'ta belirginleştirmektedir. İnsanda yücelmeyi esas alan Miraç söyleminden beslenen anlayış, tasavvufi anlamlandırmalarla Alevi ve Bektaşî insanların yaşam tarzlarında ve inançlarında Cem anlayışı ile temsil alanı yaratmıştır. Genel kabul gören Sünnî söylemlerden farklı bir anlatıya sahip Alevi ve Bektaşî Miraç söylemi, canın Hakk'ın birlik bilincine ulaşmayı Hz. Muhammed gibi ruhen ve ölmeden evvel ölme anlayışı içinde gerçekleştirilebileceğine dayandırılmıştır. Alevilik ve Bektaşilik, İslam dinini ve Miraç söylemini tasavvufi anlayışla içselleştirmiş ve Sünnî öğretilerden farklı yorumlamıştır. Alevi ve Bektaşî yaşam tarzında ve inancında erdemli insan yaratmayı amaçlayan öğretilerde korkuyu aşip sevgi ile Tanrı'ya yönelmek ile insanın özünde Tanrı'yı gören anlayış mevcuttur. Bu anlayışta öz kendini Hz. Ali'nin insanı küçük âlem şeklinde tanımlamasında bulmuştur. Bu anlayışta devam ettiren Alevi-Bektaşî öğretilerinde Miraç, Alevi ve Bektaşiler açısından Sünnî öğretinin Miraç anlamlandırmaları ya da söylemlerinden farklı olarak Miraç söylemini Buyruğun dile getirdiği biçimde anlamlandırmıştır. Bu anlayışa göre, Hz. Ali ve Hz. Muhammed birlikte varlığını ezeli ve ebedi cevherinin bilincine varmış ve Hakikate, birliğe birlikte ermişlerdir. Hz. Muhammed'in birlik bilincine yükselişi, Tanrısal seyran yapabilmesi, belli bir yere kadar aklı sayesinde sonrasında da kalp yolu olan sezgisi ve sevgisi ile gelişmiştir. Bu bakımdan Alevi ve Bektaşiler için Miraç ve Cem benlikten vazgeçip Hakk'ın birliğine ve bilgisine kavuşmayı, ölmeden evvel ölecek Hakikate ermeyi temsil eder. Bu amaçla, Alevi ve Bektaşî ibadetlerinin amacı birdir: Canların gönlünün birlik aşkına ulaşması ve her canın seyranını Hakk yolunda Hakikat için gerçekleştirebilmesi. Hizmetlerin ve erkanların Alevilik ve Bektaşilik oluşumunda İslamiyet ile Miraç'a dayandırıldığı bütün görüşlerce tespit edilmiş, fakat Miraç gibi Cem anlayışının da inanç olarak Türklerde önceden farklı usuller ile gerçekleştirildiği vurgulanmıştır. Yürütülen hizmet ve erkânların her birinin Ehlibeyt'ten kaldığı inancının güçlülüğünde, Tanrısal bilgiye ulaşmak, Vahdet-i Vücut'u algılayabilmek için can, ikrar verdiği yoluna önce bir kurban tıglamaktadır. Zıtlar âlemi ya da diyalektiği biçiminde tezahür edenden Hakikate ulaşma adına burada ilk yaradılıştaki hayvani nefsin terk edileceği sembolik olarak amaçlanmaktadır. Çerağ, ışık, Tanrısal bilgi ve hakikatin simgesi olarak Miraç'taki nurdan tabağın temsilini de yaşatmakta; süpürgeci ise var oluşu sağlayan nurdan kaynağı sır etmekte ve Cem'e katılan canların nefislerinden arta kalan enerjiyi sembolik olarak Hakk meydanından arındırmaktadır. Miraç'ta Kırklar Meydanı'nda Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Kırklar'ın –on yedi kadın, yirmi üç erkek- bir olup döndüğü düşünülen semah ile de her can, Tanrı'nın görünüş meydanı olan insana niyazı esas almakta ve Hakk'ın birlik bilincine gönlündeki aşkla, aynı Miraç anındaki birlik ve coşku haliyle ilahi dönüşün döngüsünü Tanrının birliğinde tamamlamayı temsil etmekte ve amaçlanmaktadır.

Kaynakça

- ALTINOK, Baki Yaşa (2001); “Ehl-i Beyit ve Türkler”, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi sayı: 18, ed. Alemdar Yalçın, Ankara.
- ARPAGUŞ, KELPETİN, Hatice (2001); Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları, Çamlıca Yay., İstanbul.
- AYTAÇ, PAKİZE (2008); “Alevi-Bektaşî Felsefesinde Yer Alan Ana Metaforlar Üzerine Bir Değerlendirme, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, ed. Tuncay Bülbül, sayı 46, Ankara.
- BOZKURT, Fuat (2006); Buyruk, Kapı Yay., İstanbul.
- DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin (2008); “Dedekargın Süreğinde Cem Töreni”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, ed. Tuncay Bülbül, sayı: 46, Ankara.
- GÜVENÇ, Bozkurt (1994); Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları, T.C. Kültür Bakanlığı Yay. / 1549, Ankara.
- GÜZEL, Abdurrahman (1999); Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı, Akçağ Yay., Ankara.
- Hünkâr Hacı Bektaş Veli VELÂYETNAMESİ (2010); Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yay., yayına haz. : Hamiye Duran, Dursun Gümüšoğlu, ed. Gıyasettin Aytas, Ankara.
- KORKMAZ, Esat (2009); Hiçlik Defteri I, Anahtar Kitaplar Yay., İstanbul.
- KÜNÜÇEN, Hale (2001); “Görüntülerle Erenlerin İzinden”, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, ed. Alemdar Yalçın, sayı: 17, Ankara.
- NOYAN, Bedri (2010); Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik cilt: VIII, Ardıç Yay., Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin (2002); Türk Mitolojisi II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- SALTIK, Veli (2010); Bingöl, Muş/Varto Yörelerinde Ocaklar, Oymaklar ve Boylarla İlgili Araştırma Sonuçları, ed. Gıyasettin Aytas, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Araştırma Dizisi:13, Ankara.
- SARIKAYA, Mehmet Saffet (2009); “Alevî İnançlarında Hz. Muhammed”, Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü, ed. Ahmet Yaşar Ocak, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. No: 477, Ankara.
- SAYGI, Hakkı (2007); Alevi-Bektaşî İnanıcı, Cem Vakfı Yay. : 11, İstanbul.
- SOFUOĞLU, Cemal, İLHAN, Avni (1997); Alevilik Bektaşilik Tartışmaları, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., No: 243, Ankara.
- SÜMER, Ali (1970); Anadolu’da Türk Öncüsü Hacı Bektaş Veli, Yeni Sanat Matbaası, Ankara.
- SÜMER, Ali (2000); Hacı Bektaş Veli Aydınlığı, Ankara.
- YAMAN, Mehmet (2004); Alevilik İnanç, Edeb, Erkan, Garıbdede Türbesi Koruma Onarma ve Yaşatma Derneği Yay., İstanbul.
- Görüşülen Kaynak Kişiler: Şakir KEÇELİ ve Galip TUTKUN, 26.10.2010. G. Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Merkezi, Ankara.